

Magyar nyelvészet, 1983

Ábrahám Imre: Főbb frazeológiai szókapcsolatok Nyúl község mai nyelvében.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 1982. 129 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 34.)

Nyúl középkori magyar kisközség Győr-Sopron megyében, Győrtől délkeletre fekszik. Nyelvjárási gyűjtés még eddig nem történt a községben. A bevezetés röviden ismerteti a falu legfontosabb nyelvjárási sajátosságait, az adatok lejegyzésének módját, ismerteti a közzététel formai, technikai módját.

A frazeológiai szókapcsolatok típusainak ismertetésével kezdődik a földolgozó rész. Ezek között találhatóak szakkifejezésekből eredők, köznyelvi kifejezésből alakultak, összefüggő szövegből kiszakadtak s egyéb kapcsolódások. Elemzi a beszédfunkció, nyelvtani fölépítés, jelentéstartalom és jelentéstani alkat szempontjából is a szókapcsolatokat. Valamennyi típust megvizsgál tárgyköre, használati formája, szófaji értéke stb. oldaláról is.

Külön fejezet foglalkozik az állandósult szókapcsolatok stílusával, gyakoriságával, a bennük szereplő tulajdonnevekkel, régies, idegen és jövevényszavakkal, különválasztva a szó szerinti jelentésben vett és az átvitt értelmű szavakat. A stílusgyakorlatok között szerepelnek az emelkedett, választékos, kedélyes, bizalmas, tréfás, rosszálló, gúnyos, ironizáló, vulgáris és durva meghatározások. Ezek mellett találunk gyermeknyelvi és régies elnevezésű kategóriákat is.

A frazeológiai kifejezések versritmusát Horváth János *Rendszeres magyar verstan* című könyve alapján vizsgálja és rendszerezi. Gazdag irodalomjegyzéket illeszt a tárgyaló rész után.

Adattára két részből áll. Az elsőben néhány tájszót sorol föl jelentésével együtt, nyelvjárási alakban. A második rész a vezérszavak betűrendjében sorolja föl több mint ezer szólásadatát köznyelvi formában, lapszámokra való utalással.

Hajdú Mihály

Bánréti Zoltán: A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 105 l. (Nyelvtudományi Értekezések 117.)

Az újabb magyar nyelvészeti szakirodalom — az alárendelő összetett mondatok különböző típusait vizsgálva — a megengedő mellékmondatokat a feltételes, a hasonlító és a következményes mondatokkal együtt az ún. sajátos jelentéstartalmú mellékmon-

datok kategóriájába sorolja. A kutatások szerint a megengedő mellékmondatok jobbára mondatrészt kifejtőek, főként állapothatározók. Bizonyos típusuk azonban a megszorító ellentétes mellérendeléshez áll közel.

Bánréti Zoltán szinkron jellegű dolgozata a hazai és a nemzetközi szakirodalom új eredményeire támaszkodva, új szempontok figyelembevételével foglalkozik e témával.

A vizsgálat a sajátos megengedő kötőszók (a *bár, habár, ha... is, holott, jóllehet, noha, pedig, ugyan*) szintaktikai és szemantikai tulajdonságainak az eddigieknél kimerítőbb feltárását célozza. Bánréti különböző kritériumok alapján vizsgálja e kötőszók szintaktikai viselkedését, s megállapítja, hogy nem viselkednek egységesen, két csoportra oszthatók; korlátozottan alárendelő és mellérendelő megengedő kötőszavakra. A dolgozat új definíciót ad a megengedő mondatokra, összeveti a megengedő mondatokat az ellentétes mellérendelő mondatok két fő típusával, foglalkozik a megengedő kötőszók mondatbeli pozícióival.

Elemzései azt bizonyítják, hogy e kötőszók mondatbeli helye, mozgása szoros kapcsolatban áll a mondatok *aktuális tagolódásával*, azaz topik–fókuszcsoport szerkezetükkel. Külön fejezetben vizsgálja a megengedő mondatok implicit jelentését biztosító *előfeltevéseket* is.

Vizsgálódásainak eredményeképpen megállapítja, hogy e mondatok – a két, különböző kötőszótipusnak megfelelően – részben az alárendelő, részben pedig a mellérendelő mondatokra jellemző szintaktikai tulajdonságokat mutatnak fel. Szemantikai tulajdonságaik azonban – mindkét kötőszótipus használata esetén – a mellérendelő mondatok tulajdonságaival egyeznek meg.

Horváth Katalin

Baranya megye földrajzi nevei. I.

Szerkesztette: Pesti János. A Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága megbízásából kiadja a Baranya megyei Levéltár. Pécs, 1982. 1055 l., 11 térk.

A kötet Baranya megye három járásának és Pécs városnak az adatait tartalmazza.

A neveket 131 kutató gyűjtötte össze a helyszínen, majd 11 közlétező ellenőrizte, és egészítette ki a történeti adatokkal.

A könyv bevezetése leírja a gyűjtés történetét, azokat az előzményeket, amelyek előkészítették a lehetőségét e nagy megyei kötet megjelenésének. A Bevezetés német és szerbhorvát nyelven is szerepel a kötet legelején, amit indokol a területen nagyobb számban található két nemzetiség, hiszen mindkettőnek a nyelvéből tartalmaz szép számú adatot a kötet. Tájékoztatnak ezek a részek a történeti (írásbeli) nevek gyűjtéséről, a névanyag helyszíni és levéltári ellenőrzéséről, a közzététel munkálatairól, a nevek írásmódjáról, a hangjelölés kérdéseiről és a forrásmunkákról.

Nagy értéke a munkának, hogy sokkal több történeti nevet tartalmaz, mint az előzőleg megjelent kötetei a magyar helynévgyűjtésnek. Teljességre törekedve közli a kéziratos térképek és a Pesty-féle helynévgyűjtés adatait, és fölvette a helyszíni szemlék, határjárások, birtokpercek, úrbéri törvényszéki iratok, erdőgazdasági, vízrajzi üzemi térképek neveinek nagy részét is a XVIII–XIX. századból. Valamennyi írásbeli ne-

vet betűhíven ad vissza a munka, a jelenkori, népnyelvi adatokat pedig fonematikus írásmóddal közli. A német és a szerbhorvát neveket is általában a magyar egyezményes átírás betűivel adja vissza az adattár.

A kötet legerjedelmesebb és természetesen legértékesebb része az Adattár. Ez 181 község és Pécs város térképeit és helynévadatait tartalmazza. A szöveges rész gazdagabb az eddig megszokott közléseknél. A községnév ragos alakjain és történeti előfordulásain kívül jelentős mennyiségű helytörténeti adatot is tartalmaz, és közli – Kiss Lajos nyomán – a név etimológiai magyarázatát is. Külön bekezdésben vannak föl sorolva a belterületi, majd ugyancsak külön bekezdésben a külterületi helynevek. A népnyelvi adatok után szögletes zárójelben állnak a hivatalos nevek, majd rövidítések utalnak az objektum mineműségére. Szükség szerint ezt követik a magyarázatok, amelyek sok értékes néprajzi, helytörténeti adatot tartalmaznak.

A külterületi nevek számozása folyamatosan követi a belterületiekét. Ebben a részben is népi nevek állnak az élen, ha vannak ilyenek, s utánuk következnek a bőséges számú történeti adatok. Valamennyi írásbeli nevet a forrás rövid jelzete követ. A német és szerbhorvát neveket félidézőjelek között mai köznyelvi helyesírási formájukban is megadja az Adattár, s ez nagy segítséget ad e nyelvek kutatói számára. Itt is szép számú helytörténeti, néprajzi, régészeti és népetimológiai megjegyzéssel találkozunk.

Külön bekezdés sorolja föl az adatközlők által nem ismert, kihalt történeti neveket. Ezeket is kettéválasztották a közétevek: lokalizálhatókra és lokalizálhatatlanokra.

Az írásbeli nevek forrásainak évszámait községenként adja meg a kötet, a rövidítések föloldása viszont csak egy helyen található.

Az egyes községek adatai végén a gyűjtők és adatközlők neveit olvashatjuk.

Hajdú Mihály

Bartal, Antonius: Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae.

Teubner–Franklin, Lipsiae–Budapestini, MCMI. 724 l. Reprint kiadás: Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest, 1983.

Magyarország középkori és késői latinságának szókincséből készült szótárában Bartal Antal csak azokat a szavakat dolgozta fel, amelyeket a hazai latinság sajátos alak(ok)ban vagy jelentés(ek)ben használt. Ezért munkáját a nagyobb teljességre törekvő középkori illetve kései latinság szótárai magyar kiegészítőjének szánta. A jelentéseket klasszikus latinsággal és magyarul adta meg (illetve ahol szükséges volt, egyéb nyelven is), s a forrásokból vett példamondatokkal is szemléltette. A mű elején a hazai latinság jellemzését találjuk.

Bár Bartal szótárához számos pótlást közöltek (l. például *Moravek Endre: A magyar klasszika-filológiai irodalom bibliográfiája 1901–1925.* [Budapest, 1930.] ide vágó tételeit), hazai latin szövegek olvasásához máig alapvető segédeszköz.

M. Nagy Ilona

Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében.

Bevezette, jegyzetekkel ellátta és közzéteszi: Jankovich B. Dénes. A mutatókat összeállította: Hévvizi Sándor. Békéscsaba, 1983. 230 l. (Forráskiadványok a Békés megyei Levéltárból 11.)

A Békés megyei Levéltár kiadványsorozatát 1967-ben indította meg Szabó Ferenc, a levéltár volt igazgatója, s a most ismertetendő 11. kötetig ő is szerkesztette. E legújabb számban Pesty Frigyesnek, a múlt század kiváló történésének az egész akkori Magyarországra kiterjedő helynévgyűjtéséből a mai Békés megyére vonatkozó adatokat kapjuk.

A bevezetésből megismerkedhetünk Pesty névgyűjtésének születésével, gyűjtése módszereivel, azokkal a kérdőívekkel, utasításokkal, amelyeknek alapján a helyi közigazgatási szervek végezték a gyűjtést. A közzétevő leírja a mostani megjelentetés módszertani alapelveit, technikai megoldásait és a mai Békés megyei helységeknek korábbi megyékhez, vármegyékhez való tartozását. Ezeket a területi átszateléseket a 14. lapon vázlatos térkép is szemlélteti.

A könyvnek a legértékesebb és legterjedelmesebb része a Pesty-féle helynévgyűjtés betűhív közlése.

Az egyes községek adatainak sorát közigazgatási helyzete nyitja meg. Ez után áll a község neve változataival együtt, legtöbbször etimológiával, amely általában naiv, népetimológia, de néha nagyon találó a névváltozatok kialakulásának és használatának a magyarázata (Almáskamarás). Mind a névtudomány, mind pedig a helytörténet, néprajz és régészet számára érdekesek, hasznosak ezek a följegyzések.

Az adattárat bőséges és nagyon pontos jegyzetapparátus egészíti ki. Itt kapnak helyesbítést a téves névmagyarázatok, elsősorban középkori adatokra és régészeti ásatásokra való támaszkodással itt egészülnek ki a dűlőnevekkel kapcsolatos megállapítások.

Hihetetlenül sokoldalú mutatók teszik teljessé a kötetet. Először helységenként található külön helynévmutató és külön név- és tárgymutató. Ez kétségtelenül az egyes községek helytörténezeit segíti nagy mértékben. Az általános mutató tartalmazza mindazt a helynevet, amely az adattárban, a Pesty-féle anyagban előfordul. A gazdag jegyzetanyagnak külön van helynévmutatója valamint név- és tárgymutatója.

A képmelléklet a békéscsabai gyűjtés egy lapját és tizenegy kéziratos térképrészletet tartalmaz. Ez utóbbiak pótolják a volt Bihar vármegyéhez tartozó községek elkallódott névgyűjtésüket.

A kötetet a Pesty-féle anyagban és a jegyzetekben feltüntetett művek jegyzéke zárja le.

Hajdú Mihály

Bodáné Porkoláb Judit: Egy Ady-szimbólum vizsgálata.

ELTE, Budapest, 1982. 179 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 35.)

A tanulmány Ady *ló*-szóképének stilisztikai-szemantikai fejlődését rajzolja meg.

A téma kifejtéséhez a szerző táblázatot készített. A táblázat két nagyobb egysége megfelel a vizsgálódás két fő nézőpontjának: a stilisztikainak és a jelentésstaninak. Sze-

repe a címek mellett a kötetek megjelenési ideje is, így nyomon követhető, hogy a szókép milyen fejlődésen megy át 1906-tól 1918-ig. Megjelöli a szerző a vers témáját, majd az azonosított és az azonosító kapcsolódását elemzi. Megvizsgálja a szókép helyét a vers belső elrendezésében és három dimenzióval (cselekvés, tér-idő, tulajdonság) jellemzi. Azután azt vizsgálja, hogy a metaforából származó szóképeknek milyen a stilisztikai szerepe. A dolgozat második része a *ló* szó jelentéskörével foglalkozik. A szavak alap-, mellék-, alkalmi jelentésekre való bontása segít az olyan szavak között is felfedezni a belső megfelelést, amelyek között az alaki megfelelés csak részleges. Az elemzésekben jól nyomon követhető, hogy az alapjelentésből hogyan alkot Ady alkalmi- és mellékjelentéseket, hogyan kap a szó képes értelmet. Azt is figyelemmel kíséri a szerző, milyen szerep jut a sajátos adys szóösszetételekben a *ló* elő-, illetve utótagnak, s hogy milyen szinonímái fordulnak elő a *ló* szónak. Végül a szó mezőösszefüggéseit keresve Bodáné Porkoláb Judit azokat a szavakat választja ki, amelyek oki, időbeli, cselekvésbeli, helyi vagy rész-egész kapcsolatban vannak a *ló* szóval.

Molnár Ildikó

Bodnár Béla: Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei.

Sajtó alá rendezte: Szabó József, Nyíri Antal előszavával. Kiadja a Csongrád megyei Levéltár. Szeged, 1983. 253 l. + 3 térk. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből VII.)

A nagy külterületű Hódmezővásárhely teljes helynévanyagának összegyűjtését már az első világháború előtt megkezdte a szerző, aki a város mérnöke volt a két világháború között. Évtizedekig tartó munkája után 1938-ban tekintette befejezettnek a gyűjtést, és 45 esztendőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy napvilágot láthasson ez a rendkívül értékes munka.

A kötet elé Nyíri Antal írt előszót, s a sajtó alá rendező Szabó József adott tájékoztató értékelést, ismertetve a közzététel módját, az eltéréseket az eredeti kéziratától.

A könyv betűrendben sorolja föl a neveket, s mindegyik névcikk kisebb névtörténeti tanulmány. Elsősorban helytörténeti szempontú, gazdaságtörténeti, néprajzi, sok helyütt régészeti adatokat is tartalmazó megjegyzéseket olvashatunk, de néhol a név eredetére is találunk adatokat.

Különös értéke a könyvnek, hogy sok olyan nevet tartalmaz, amely ma már megváltozott, vagy eltűnt maga a megnevezett objektum is, így a forrásértéke fölbecsülhetetlen, hiszen ma már a régi adatközlők nagy része nem él, írásos adat meg néhány névre egyáltalában nem található. Ilyenek a régi pusztai kutak, állattemetők, tanyai iskolák, csárdák.

A régi faluhelyek, középkori települések emlékei is megtalálhatók a névanyagban. A régi, elpusztult településeknek megkapjuk általában első névelőfordulásait, levéltárakból, okmánytárakból kinyomozható történetét stb.

Igen fontos a régi, népi utcanevekre vonatkozó adatok. A szerző nem választja külön a belterületi és a külterületi neveket, hanem a betűrendi helyén, vegyesen adja mindegyiket. Utcanevei külön figyelmet érdemelnek, hiszen a népi névadási szemléletnek kiváló példáit találjuk közöttük.

A kötetet a földrajzi nevek rendszerezése zárja. Kissé szűkszavúan, s néha az adatok pontatlan besorolásával, de igen aprólékos statisztikákkal találjuk meg itt a helynevekben szereplő elő- és utótagok csoportosítását, felsorolását és összefoglalását.

A könyvben három jól megrajzolt térkép található.

Gazdag irodalomjegyzék és a földolgozott térképek jegyzéke zárja le a kötetet.

Hajdú Mihály

Beöthy Erzsébet (Ynze A. Baumfalk közreműködésével): Hongaars Fundamentele grammatica voor Nederlandstaligen.

Dick Coutinho, Muiderberg, 1983. 192 l.

A könyv címe pontosan jelzi a szerző célkitűzését: alapvető nyelvtant írt *németalföldiak* számára, vagyis a ma már (eltekintve a szóbelileg még járatos nyelvjárásoktól) a Hollandiában és Belgiumban egységes nyelvet használók részére.

A könyv címében foglalt célkitűzés azt jelzi, hogy a mű bizonyos fokig kontrasztív nyelvtan, mint ilyen didaktikus jellegű, ahogy a szerző azt az Előszóban leszögezi; csak az egyetemi oktatásnál használható, felsőfokú képzettséget nélkülöző nyelvmester nem tudna boldogulni vele.

Beöthy néhány oldalban tájékoztatja az olvasót a magyar nyelv származásáról és történetéről, majd a hangtant tárgyalja. Csaknem ötven oldalt szentel az igeragozásra és negyvenet a főnévre; a többi szófajjal rövidebben végez és a mondattant 'Enkele syntactische notities' cím alatt egész röviden foglalja össze. Hasznos tárgymutatóval fejezi be könyvét.

Az igeragozásnál szokatlan, latinos megnevezéseket használ, pl. a befogadott *preverbum* (igekötő) helyett a *verbaalprefix* összetételt; a felszólító módot *presens adhortatief*nek nevezi, mivel az *imperatief* parancsoló módot jelent, a felszólító mód azonban az indogermán *conjunctivus*t is fedi. Módjelként a *-j*-t jelöli meg, ebből származna az *-s* módjel.

Hétféle változó tövű igét különböztet meg: a választ/vet, mozog, lő, vesz, haragszik, mosakodik és emlékezik típusú igéket.

Eltérő még pl. hogy a magyar duratív értelmű jelen időt ('Nézi a tévét') *perfective-ring*nek nevezi.

A névragozásnál indogermán mintára különbséget tesz egyrészt a dativusi és accusativusi ragok, másrészt az egyéb különféleképpen rendszerezett ragok között.

A 4. *Naamwoorden* (névszó) fejezetben kap helyet a névmások mellett a számnév, a határozószó és a kötőszó.

Az utolsó fejezet a hanglejtésről nyújt néhány soros, de grafikonokkal ellátott hasznos felvilágosítást.

Sivirsky Antal

Csőglei Szabó Dénes: Szólások és közmondások Csöglén I.

Kiadja a Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszék, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1983. 109 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 17.)

A könyvecske 804 cikket tartalmazó szólásjegyzék. A közlés módja: a szólás, szóláshasonlat köznyelvi alakja, a nyelvjárási alak a magyar egyezményes átírás szabályai szerint és a szólás magyarázata.

A felgyűjtött és közölt anyag kiegészíti O. Nagy Gábor munkáját, csak olyan anyagot tartalmaz, amely a Magyar Szólások és Közmondások című könyvben nem szerepel, illetve attól eltérő jelentéssel, értelmezéssel található meg.

Fodor Katalin

Dialektológiai tanulmányok.

Szerkesztő: Bolla Kálmán. Kiadja a MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1983. 96 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 12.)

A Magyar Fonetikai Füzetek *Hegedűs Lajos* előtt tisztelgő, 12. száma nyelvjárási és regionális köznyelvi fonetikai elemzéseket tartalmaz.

Az első két tanulmány, *Imre Samu* és *Fodor Katalin* munkája az utóbbi másfél évtized nyelvjárásokkal kapcsolatos hangtani tanulmányainak összefoglaló áttekintését adja. Imre Samu általános céllal, műfaji és tematikai szempontból tekinti át a témát, értékeli az eredményeket, ismerteti a továbblépés lehetőségeit. Fodor Katalin az időszak nyelvjárási-hangtani bibliográfiáját állította össze négy csoportba foglalva: I. leíró monográfiák, tanulmányok, közlemények, II. nyelvjárástörténeti munkák, III. nyelvjárási szövegközlések, IV. tájszótárak, nyelvatlaszok.

Balogh Lajos a nyelvterület 11 különböző pontjáról gyűjtött mintegy 60 000 adatra épülő kutatásában a magyar nyelvjárástípusok [ɛ] ~ [e] hangjait vizsgálja. Ebből a hatalmas anyagból tanulmányában az -n modális rag előtti palatális kötőhangzó helyzetét mutatja be. Legfontosabb megállapítása az, hogy a nyílt [ɛ] ma már általában főlényben van ebben a helyzetben, de a zárt [e] bizonyos struktúrájú szavakban erősen tartja magát.

Kassai Ilona és *B. Lőrinczy Éva* közös munkájának címe: *Folyamatjelenségek a nyelvjárásban*. Az Új Magyar Tájszótárhoz gyűjtött lexikai anyagból válogatták ki azokat az adatokat, melyekben a nyelvjárás/köznyelv szembenállás a mássalhangzókapcsolódásokban és a metatézisekben jelentkezik. Vizsgálatukból kitűnik, hogy a mássalhangzó-többlet, illetve hiány eseteit és a hangelemek sorrendi változását jól megragadható tendenciákba lehet csoportosítani. E tendenciák egy része fontos, új felismerés. A tendenciák okait elemezve kiderül, hogy az etimológia, a morfológiai és lélektani motiváltság mellett elsődleges fontosságú a gazdaságos fiziológiai működést feltételező hangsorépítés igénye, mely a nyelvjárásokban sokkal erőteljesebben jelentkezik, mint a köznyelvben.

Gósy Mária egy székely nyelvjárású, összefüggő szöveg beszédhangjainak műszeres elemzését végezte el. A magánhangzók, a mássalhangzók és az időszerkezet eszközfone-

tikai vizsgálatának eredményeit szembesíti a nyelvjárásról auditív megfigyeléssel alkotott korábbi véleményekkel.

A rábaközi Mihályi nyelvjárásának fonológiai- fonetikai változásait *Kiss Jenő* ismereti tanulmányában. Korábbi közlések, *Zsiri Miklós* és a nyelvatlasz adatait hasonlítja össze saját gyűjtésének eredményeivel, s így rajzolódik ki a fonémák változataiban és a fonémák megterheltségében bekövetkezett átalakulás.

Bartók János nyelvjárásai szövegek szupraszegmentális jellemzőivel foglalkozik. *Hegedűs Lajos* nyelvjárásai hangfelvételeiből, a Dunántúlra telepített moldvai csángók szövegei alapján a moldvai nyelvjárás intonálásának néhány sajátosságát mutatja be; a hangsúlyozás, a hanglejtés, a szakasz és a szünet jellemzőit.

A történeti nyelvjárás kutatás ez idáig kiaknázatlan forráscsoportjára hívja föl a figyelmet *Hajdú Mihály*, a régi korok összeírásainak névanyagára. Ilyenek a tizedjegyzékek családnevei is, de különösen a török adóösszeírások, a defterek használhatók a 16. századi nyelvjárások fonémáinak vizsgálatához. A legnehezebb olvasati probléma, az e és ö hangok jelölésének kérdése ugyanis ezekben a forrásokban – török nyelvű fonetikus átírások lévén – lényegesen leegyszerűsödik.

A kötet utolsó közleményében *Vértes O. András* méltatja *Hegedűs Lajos*nak, a hazai kísérleti fonetika megalapozójának munkásságát. Itt találjuk meg *Hegedűs Lajos* fonetikai tárgyú munkáinak részletes bibliográfiáját is.

A tanulmánykötet cikkeit angol nyelvű rezümék egészítik ki.

Papp Lajos

Dobai András: Somogy megye az első katonai felvétel idejében (1782–1785).

Különnyomat a Somogy megyei Levéltár 1983. évi 14. kötetéből. Szerkeszti: *Kanyar József*. Kiadja a Somogy megyei Levéltár. Kaposvár, 1983. 89–162. (Iskola és Levéltár. Dokumentumok a szülőföldről.)

II. *József* katonai fölvételei (térképei és helységleírásai) ismeretesek a kutatók előtt, s nagyon sokan fölhasználták már ezeket a helynevek forrásaként. Jól tudjuk azonban, hogy az eredeti forrásokhoz igen nehéz hozzáférni, nem könnyű olvasni, fordítani, fölhasználni. Ezekről a munkáktól kíméli meg a helynevek kutatóit, de a helytörténetészeket, néprajzosokat is e kötet.

A bevezetés leírja a fölmérés szükségességét, a török utáni Magyarország helyzetét, áttekinthetetlenségét mind közigazgatási mind pedig katonai szempontból. Ezért már 1764-ben terv készült a Habsburgok igazgatása alatti területek föltérképezésére, de mivel Magyarország belső területeinek térképkészítésére csak *II. József* uralkodása idején került sor, az ő nevéhez kapcsoljuk ezeket a munkálatokat. Somogy megye adatainak fölvételére 1783- és 1784-ben került sor. Ugyanakkor a térképészeti fölmérések mellé hét kötetben országleírás is készült, amely sajnos nem terjedt ki Erdélyre és a Délvidékre (Temesi Bánság). Ennek az országleírásnak a Somogy megyére vonatkozó részét tartalmazza a jelen kötet.

A leírás alkalmazkodik a térkép beosztásához (oszlopaihoz és szelvényeihez), s olyan adatokat tartalmaz, amelyek a térképről nem olvashatók le. A következő kérdé-

sekre kellett választ adni a leírás készítőinek: 1. A községnek a szomszédos helységek-től való távolsága órákban kifejezve; 2. A községekben található szilárd épületek; 3. A vizek minősége; 4. Erdők állapota; 5. Rétek és mocsarak; 6. Az utak minősége; 7. A környező hegyek; 8. Egyéb megjegyzések.

Természetesen a település neve áll valamennyi kérdés előtt első helyen. Mivel hallás után jegyezték le a német térképészeti tisztek a neveket, sok elírás, félrehallás, elferdítés található (Vargas Kor = Varjaskér, Czement — Csömend, Sernie = Szenyér, Dop-schon = Tapsony, Tschombat — Csombárd stb.). Ahol lehetséges volt, egyszerűen tükörfordítást alkalmaztak (Ungarisch Egres, Gross Bajom stb.). Ha tudomást szereztek egy helység nevének többféle használatáról, mindegyiket rögzítették (Pusztá-Csákány vagy Csakay, Zsitfa — Fejéregyház stb.).

A második pontban nevek alig fordulnak elő, de utalást találhatunk templomok lé-tére vagy hiányára, kúriák, urasági házak, kocsmák, magtárak stb. számára vagy csupán létezésére. A 3-6. pontok gyakrabban tartalmaznak helyneveket, de a nagyobb vizek-nek, néha a patakoknak a neve (Forgács patak Csömenden), tavak neve (Baláta tó So-mogyszobon) kerül megemlítésre.

Sokszor nem dönthető el, hogy tulajdonnévként szerepel-e néhány víznév (malom árok, malom tó, malom patak), gazdaságtörténeti szempontból azonban így is jelentő-sek ezek, s a történeti kutatásokban segítséget, támpontot nyújtanak a névtan művelői-nek is.

A folyókon való átkelőhelyek majdnem mindig név szerint szerepelnek, s amelyiket nem sikerült azonosítani (elég sok van ilyen), azokat betűhíven közli a fordítás (Tir-nie, Wuzgey). Néhány domb- vagy hegynév is előfordul (Landor-magaslat, Kövesmad, Fuia stb.).

A névadatok betűhűségének hiánya ellenére jól használható, gazdag anyagú munka.

Hajdú Mihály

Dugántsy, Maria: Ungerska i Sverige.

Analys av språkliga drag i sverigeungerska barns skoluppsatser. Uppsala Universitet Finsk-Ugriska Institutionen, Uppsala, 1983. 84 l. (Fuskis/Fidus 7.)

A Fuskis-program keretében az uppsalai egyetem finnugor intézete felméri a Svédor-szágbán élő finnugor anyanyelvű népcsoportok nyelvi helyzetét. A Fuskis-sorozatnak eddig egy észt és több finn vonatkozású füzeté jelent meg.

Ez a kiadvány 42 különböző korú magyar származású iskolásgyerekek magyar nyelvi hibáit elemzi iskolai fogalmazásuk alapján. Megállapítja, hogy a svéd hatás a mondattan egyes területein (különösen a szórendben) volt a legerősebb. A magyar alaktant a diákok viszonylag épen megőrizték, de a hangjelölésben — főleg a magyar helyesírás is-meretek híján — sok hibát követtek el. Írásban — a szóbeli érintkezéstől eltérően — ke-vés svéd szót használtak, de a tükörfordítások gyakoriak voltak. A dolgozat rámutat, mennyiben fakadnak a magyar nyelvi hibák az eltérő svéd nyelvi rendszer hatásából.

A füzet végén angol és magyar nyelvű összefoglalót találunk.

M. Nagy Ilona

Farkas György: Mogyoród belterülete és határa a helynevek tükrében.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1983. 53 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 51.)

A kötet bevezetése tájékoztatja az olvasót a község földrajzi helyzetéről, népességének történetéről, településtörténetéről.

A belterület helyneveit névtípusonként sorolja föl A falu településtörténete című fejezet. Ebben történeti adatokat és részletes leírásokat kapunk az elnevezett területekről, objektumokról. Nagyon alaposak a népnyelvi nevek magyarázatai.

A falu határa című fejezet foglalkozik a külterületi helynevekkel. Először bemutatja a határhasználat régi és mai helyzetét, számadatokat közöl a különböző művelési ágak változásaira. Ezután határrészek szerint sorolja föl a dülőneveket. Mindegyik dülőről igen részletes történeti, gazdaságtörténeti és néprajzi leírást ad.

A kötet második, igen jelentős része a nevek indíték szerinti rendszerezését tartalmazza. Különválasztja az alapelemek és a megkülönböztető elemek tárgyalását, s melléjük néhány kettős funkciójú, -s képzős nevet is megemlít (Kenderes, Rózsás, Sikáros stb.).

Gazdag jegyzetanyag és két térkép teszi teljessé a kötetet.

Hajdú Mihály

Fehértói Katalin: Árpád-kori kis személynévtár.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 388 l. (Nyelvészeti Tanulmányok 25.)

Az Árpád-kori magyar személynevek összegyűjtésére és közreadására több kísérlet történt már. Hasznosságára, jelentőségére Horvát István még 1821-ben fölhívta a figyelmet, de végleges megoldás eddig sem született. Mindazt a névtárkezdeményt és tervet felsorolja a könyv bevezetése, amely megelőzte a mostani kiadványt. Mivel teljességre törekvő magyar történeti személynévtárra a közeljövőben nem lehet számítani, a szerző összeötvözi ezért a kritikai kiadásokban megjelent öt nagyobb Árpád-kori személynévjegyzékünket. Ezek a következők: Dömösi összeírás (1138/1329), Tihanyi összeírás (1211), Aradi összeírás (1202–3/1500 k.), Várad Regestrum (1208–35/1550), Albeus-féle összeírás (1237–40). Együttesen közel hétezer személynevet tartalmaznak ezek az összeírások és egyéb iratok.

A könyv német nyelvű összefoglalója, rövidítésjegyzéke és a leggyakrabban előforduló, foglalkozást és társadalmi állást jelölő latin szavak, kifejezések magyar megfelelőivel együtt való felsorolása után következik maga a Névtár. Ebben az eredeti névalakok szoros betűrendjében követik egymást a nevek.

A címnév után kronológiai sorrendben követik egymást az adatok. Minden adat három részből áll: évszámból, idézetből és forrásjelzetből. Ki kell emelni az idézetek fontosságát, mivel a lehetőség szerint bőséges szöveggörnyezettel tartalmazza ez a neveket. Különösen a Várad Regestrumból vett neveknél van erre nagy lehetőség, s ezt a szerző messzemenőig érvényesíti is. Ennek azért van nagy szerepe a kutatásban, mert nemcsak a megnevezett társadalmi helyzetére, foglalkozására, lakóhelyére találunk uta-

lásokat vagy pontos megnevezéseket, hanem az együtt szereplő nevek felsorolásával lehetőség nyílik a névvonatkozások, jelentésanilag is összetartozó nevek vizsgálatára, bizonytalan etimológiájú nevek könnyebb megmagyarázásának eshetőségére. Az idézetek pontos, betűhív átírása természetesen az előző kiadások névalakjaira vonatkozik, s arra nem találunk utalást, hogy a meglehetősen korai (például a Tihanyi és az Albeus-féle összeírás XX. század eleji) közreadásait ellenőrizte-e a szerző. Némelyik névcikk végén vö. rövidítés hívja föl a figyelmet az esetleges etimológiai összefüggésekre vagy hasonlóságokra más névcikkkel vagy névcikkekkkel kapcsolatban.

A hallatlanul gazdag névanyag együttes közlése igen nagy eredménye a magyar névtudománynak, s fölhívja a figyelmet arra, hogy korai személyneveink maradéktalan összegyűjtése, rendszerezése, földolgozása még a jövő feladata.

Hajdú Mihály

Fodor István: Hungarian: Evolution – Stagnation – Reform – Further Development.
In: *Language Reform. History and Future.* II, 49-84. Edited by István Fodor–Claude Hagège. Buske Verlag, Hamburg, 1983.

Az angol nyelvű kiadvány egyetlen magyar vonatkozású tanulmánya a magyar nyelvújítási mozgalom rövid, de igen alapos összefoglalása.

Először felsorolja a szerző a XVIII–XIX. századi magyar helyesírás különleges betűit, betűkapcsolatait, s közli azoknak szabályos kiejtését az IPA átírás szerinti jelekkel. Azután a magyar nyelvre és magyar népre vonatkozó történeti és statisztikai adatokat mutat be. A magyar nyelv fejlődésének igen vázlatos rajzán belül elsősorban az idegen nyelvi hatásokat emeli ki, s néhány szóban jellemzi a mai magyar nyelvet.

A jelentősebb fejezet a magyar nyelvújítás történetét foglalja össze. Megemlíti Besenyei föllépését, behatóan tanulmányozza Kazinczy tevékenységét. Kiemeli Fazekas, Diószegi, Dugonics, Versegly, Beregszászi Nagy jelentőségét, a Tudományos Gyűjtemény megindításának és cikkeinek hatását. Mindezek után a nyelvújítás módszereiről ír. Példákat ad a szóösszevonásokra (híg + anyag = higany, cső + orr = csőr stb.), a nőnévképző terjesztésére (szépné, öné stb.), nyelvjárási szavak köznyelvvé tételére stb. A szabadságharc utáni időkben a szaknyelvek magyarításának törekvéseit mutatja be elsősorban Bugát tevékenysége alapján. Ezt az időszakot Szarvas Gábor fölléptével, a Magyar Nyelvőr megjelenésével zárja le.

A következő fejezet a nyelvújítás kor utáni időszak magyar nyelvváltozásaival foglalkozik. Bemutatja a francia és angol nyelv hatásait, a nyelvvédés, nyelvművelés első jelentkezéseit. Kiemeli az írók, elsősorban Kosztolányi tevékenységét e területen.

Külön alfejezet foglalkozik a magyar sportnyelv magyarosodásának folyamatával. Egy másik a második világháború utáni orosz nyelv hatásával, más nyelvekből való túlkörfordításokkal, hibridszavakkal, mozaikszavakkal, különös képzésekkel (pulcsi; vízhatlan, kérlelhetetlen), összetételekkel (meghibásodik, műbolgóg stb.), a közelmúltban bekerülő idegen szavakkal.

A nyelvújítás, nyelvi reform nyelvészeti problémáit igen behatóan tárgyalja. Általános megállapításokat tesz a különböző korokban bekerült idegen szavak alaki és jelen-

tésbeli változásaira, jövevény képzőkre, tükörfordításokra, szóösszetételekre stb. vonatkozóan. További fejezetben értékeli a nyelvi reformot, felsorolja tévedéseit, hibáit.

Hajdú Mihály

Gáspári László: A századvégi novella lirizálódásáról.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 79 l. (Nyelvtudományi Értekezések 118.)

Dolgozatában a szerző a századvégi modern magyar prózastílus második hullámának lírai rétegeit vizsgálja. Módszerében több elvet hangol össze: „a szinkron jellegű műfajelméletet a stílustörténet szempontjaival, a stilisztikai jelenségtanulmány tapasztalatait a prózastílusnak már nem mikrostilisztikai elemzésével egyeztetni, míg a hagyományos stilisztikai–nyelvészeti fogalmakat a modern irányzatok közül leginkább a szövegnyelvészeti eredményeivel bővíti.”

Gáspári László tanulmánya négy nagyobb részből áll. A Műfajelméleti kérdések címűben a prózanyelvről és a költői nyelvről foglalkozik, majd a műfaj, a korstílus kérdéseit tárgyalja. Az Egy stilisztikai jelenségtanulmány tanulságai című fejezet a lirizálódást és a nominális stílust vizsgálja. A századvégi novella jellegzetességeit is áttekinti. A szintézisreemtés kényszeréről és meghíúsulásáról szóló alfejezetben a műfajváltás okait, a novella műfaj történeti szerepét, a próza képrendszerének értékváltozását és a korlátozott jelképiséget fejt ki. A továbbiakban a magatartásformák tágulása, a stílus egységesülése, majd Thury, Petelei, Gozsdu és Justh hőstípusai kerülnek sorra. A tanulmányt a Nyitás a szintézis felé című rész zárja, amely a lirizálódást betetőző Krúdy munkáit vizsgálja.

Polónyi Szűcs Szilárd

Gyarmathi, Samuel: Grammatical Proof of the Affinity of the Hungarian Language with Languages of Fennic Origin.

Translated, annotated and introduced by Victor E. Hanzeli. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, 1983. LX, 327 l. (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science – Series I. – Amsterdam Classics in Linguistics, 1800–1925. Volume 15.)

Néhány évvel ezelőtt kezdte el a hollandiai Benjamins kiadó, hogy közze tegye a nyelvtudomány klasszikusainak munkáit, illetve új rendszerezést adjon a modern nyelvtudomány kérdéseiről. A több alsorozatra tagoló kiadványokat most E. F. Konrad Koerner professzor, az ottawai egyetem tanára szerkeszti, és a nehezen áttekinthető kiadványsor jelenleg az egész világ (!) legfontosabb nyelvészeti tudománytörténeti publikációja.

Ezért is, hogy egy sokat idézett, ám kevesek által látott és használt klasszikus, Gyarmathi először 1799-ben Göttingenben latinul kiadott *Affinitas lingvae Hngaricae cvm*

lingvis Fennicae originis grammaticae demonstrata c. műve (a tudományban rendszerint csak *Affinitas* címen idézve) most angolul és kommentárokkal ellátva megjelenített, nyilvánvalóan hozzájárulva ahhoz, hogy e munkát nemcsak a ma már tényként ismert finnugor nyelvcsalád bizonyítékaként, hanem önálló tudományos teljesítményként értékelhesse a szélesebb körű nyelvészközönség.

Az egész kötet gondozását a magyar Hanzeli Viktor (a University of Washington, Seattle tanára) végezte. A jeles erdélyi elméknek dedikált kiadvány Gyarmathi (1751–1830) arcképevel kezdődik, ezután a „fordító” bevezetője következik. Ebből megtudjuk, hogy az 1968-ban Bloomingtonban (Uralic and Altaic Series, vol. 95.) kiadott hasonmás kiadás gyarló technikai lehetőségei nem tették lehetővé, hogy figyelembe vegyék az 1899-es kiadás zilahi és kolozsvári példányaiból jól látható jeleket, illetve kézíratos kiegészítéseket. Ily módon ez a fordítás az eredeti eddigi legpontosabb felhasználásának tekinthető. Közli a mostani fordítás azt az ún. III. függelékét is, amely A. L. Schlözernek Gyarmathihoz intézett levele, és csak néhány *Affinitas*-példányban található meg, és természetesen azokat a javításokat, amelyek a szerző (Gyarmathi) kézipéldányából ismertek. A terjedelmes bevezető voltaképpen önálló tanulmány (*Gyarmathi and his Affinitas*). Gyarmathi életútját kíséri végig, kitér itthoni, göttingeni működésére, az *Affinitas* létrejöttére, első recenzióira és befogadására, Gyarmathi egyéb műveire. A sorozat jellegéből következően részletesen foglalkozik a kortársi nyelvtudomány helyzetével, valamint a nemzetközi finnugrisztika fejlődéstörténetével. Ebben a keretben helyezi el az *Affinitas* érdemeit, külön utalva arra, hogy ez egyszersmind egy igen sokoldalú etimológiai szótár (nemcsak magyar, hanem a magyarban is adatolt szavak etimológiai szótárának tekinthető). A jegyzetek nemcsak a fontos magyar szakirodalomra hivatkoznak, hanem számunkra ritkán megközelíthető módon a nemzetközi összefüggéseket is regisztrálják. Különösen az etimológia történetében tölt be érdekes helyet Gyarmathi, éppen akkor, amikor a 18. század végén e tudomány ideológiai-lag fontossá, módszertanában pedig csakhamar bizonyíthatóvá válik.

Maga a szöveggözlés az első kiadás címlapjának hasonmásával indul. Ezután a szöveg és a három függelék következik, az eredeti lapszámokat is feltüntetve pontos angol fordításban. (A III. függelék Schlözer-levelét viszont a német eredetiben közli.) Végül jegyzetek olvashatók, ezek legnagyobb része a kiadótól származik. Itt közli Gyarmathi több mint 50 saját margináliáját is, ezek azonban nem terjednek túl az egyszavas betoldásokon, illetve javításokon. A többi jegyzet forrásokra mutat, megemlített személyeket azonosít, illetve az előszó megfelelő helyeire utal. Ezután mintegy 150 tételes bibliográfia igazít el a témakörben. Ez is a kiadó műve, az ő kommentárjainak forráshivatkozásai is itt oldhatók fel. Gondos névmutató könnyíti meg a tájékozódást.

A nemzetközi tudomány fontos kézikönyvet kapott ilyen módon, amelyet kitűnő kommentárjai és mutatója miatt a magyar kutatók is gyakorlatilag az eredeti helyett tudnak majd használni. Minthogy hallgatólagosan sok hajdani nyomdai hibát is kijavított a mostani kiadás, nemcsak tudománytörténeti, hanem modern kutatási célokra is használható. Értéke számunkra mégis elsősorban abban áll, hogy a magyar nyelvtudomány majd két évszázados emlékét mutatja be a széles szakértő közönség számára.

Hagyományápolás és megújulás.

Debreceni magyar nyelvészeti napok 1981. november 12–14. Összeállította és szerkesztette: Sebestyén Árpád. Debrecen, 1982. 183 l. (Opera Facultatis Philosophicae Universitatis de Ludovico Kossuth Nominatae 8.)

Az 1981–82-es tanévben a KLTE Magyar, illetve Finnugor Nyelvtudományi Tan-széke négy korábbi professzorának (Pápay József, Csűry Bálint, Bárczi Géza és Papp István) életéhez, működéséhez kapcsolódó évforduló-sorozatot ünnepelt. A megemléke-zésnek méltó keretet biztosított a több tudományos és állami szervezet közreműködé-sével szervezett háromnapos emlékülés.

A kötet az elhangzott előadások nagyobb részét tartalmazza, néhány tanulmány ha-táridő-csúszás miatt kimaradt.

Az előszó, a rövid koszorúzási megemlékezések és a könyvkiállítás megnyitója elő-zik meg az emlékülés anyagát. *Sebestyén Árpád* megnyitó szavai után – debreceni mű-ködésük időrendjében – a négy professzor személye köré csoportosítva találjuk az elő-adások anyagát. A századfordulón, illetve a század első harmadában élt *Pápay József* munkásságával *Kálmán Béla* és *Vértes Edit* foglalkozik, hangsúlyozva, hogy Pápay el-sősorban néprajzi, másodsorban finnugrisztikai szempontból óriási értéket képviselő följegyzései jórészt még ma is kiadásra várnak. A *Csűry Bálint*-tanítványok közül *Balasa Iván* ismerteti Csűry életútját, *Szabó István* az oktató Csűryt mutatja be, akinek munkássága, kutatói, tanári, emberi példája iskolát teremtett és legjobb tanítványai a magyar néprajzkutatás legjelesebb munkásai lettek. *Kálnási Árpád* Csűrynek egy hoz-zzá általában kevésbé közelállónak tartott nyelvészeti szakterülettel, a névtudomány-nyal való kapcsolatáról számol be Csűry példaanyagának nagyszámú tulajdonnévi ada-tát vizsgálva. *Szabó Géza* a főnevek ragkapcsolódási szabályszerűségeit kutatva a mai magyar nyelvben egy sajátos jelentéskategória-szembenállást feltételez a különböző helyviszonyragok között.

Bárczi Géza időben még egészen közeli alakját *Szathmári István* idézi fel, röviden ki-térve egykori professzora rendkívül gazdag munkásságának szakterületeire, legfonto-sabb eredményeire. *Nagy János* szubjektívebb, Bárczi emberi példamutatását hangsú-lyozó visszaemlékezése után Bárczi Géza kutatási eredményeihez kapcsolódó előadás-o-kat olvashatunk, elsőként *Bachát László*t, a mai magyar ifjúság nyelvéről, melyhez az inspirációt részben Bárczi nevezetes A pesti nyelv című tanulmánya adta, majd *Hajdú Mihály* összefoglalóját Bárczinak A magyar szókinccs eredetét megelőző névtani mun-kásságáról, valamint a magyar névtudomány szervezésében, irányításában és népszerű-sítésében betöltött szerepéről. *Szende Aladár* Bárczi nyelvoktatási elveit ismerteti, ki-emelve a két legfontosabbat: a történeti szemlélet erősítését és a magyar nyelv jellegé-nek szervezettebb áttekintését. *Abaffy Erzsébet* a *teszen-tön* típusú igék állapotát vizsgálja az ősmagyar kori szinkron rendszerben az uráli-finnugor alapokból kiindulva, alapos hangtörténeti, morfológiai elemzés útján. Egy későbbi időszak nyelvallapotával, illetve annak egy jelenségével foglalkozik *Dienes Erzsébet*, aki a Karthausi Névtelen hangjelölése, nyelvhasználata, írássajátosságai alapján az Érdy-kódex sz/v változatú ígétöveiben (a tesz és vesz szavakban) hosszú zárt é hangot tételez fel.

A *Papp István* életpályáját ismertető és ahhoz kapcsolódó előadások közül elsőként *Jakab László*t említjük, aki az életmű jelentős darabjait, a finn–magyar és a kézirat-

ban maradt magyar–finn szótárt értékeli. *Rácz Endre* a „fáj a lábaim” típusú inkongruencia-jelenség magyarázatát adja hatalmas nyelvtörténeti és nyelvjárási adattal illusztrálva, valószínűsítve – Papp István véleményéhez is kapcsolódva – a finnugor alapnyelvi eredetet. *Fülöp Lajos* Papp Istvánnak az anyanyelvi nevelésre vonatkozó elveit foglalja össze, kiemelve, hogy nagy részük a középiskolai oktatásban ma is megvalósítható, illetve megvalósítandó elképzelés alapjául szolgál. *K. Szoboszlay Ágnes* Papp István egyelőre még csak finn nyelven hozzáférhető magyar nyelvtörténetének értékelését adja, sürgetve a magyar megjelentetést, hiszen ebben a művében Papp elsősorban hangtörténeti, kisebb részben egyéb nyelvtörténeti kutatásainak eredményeit adta közre. A befejező írásban *Kiss Antal* Papp István finn nyelvkönyveiről, segédkönyveiről ad összefoglaló áttekintést.

Fodor Katalin

Hajdú Mihály: Magyar–angol; angol–magyar keresztnévszótár. Hungarian–English; English–Hungarian dictionary of christian names.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1983. 1171.

A mű magyar és angol nyelvű bevezetőjét Rövidítések és jelek, továbbá egy *The Hungarian alphabetical system* című rész követi, majd ezután találjuk magukat a szótárakat. A bevezető többek között arról ad hírt, hogy mit és honnan tud(hat) a magyar keresztnévekről a nagyvilág.

A magyar–angol keresztnévszótárban rendkívül sűrített, gazdag információs anyagot tartalmazó névcikkeket találunk. Bizonyára a tömörségre való igyekevs miatt is éri be a szerző csupán a magyar nevek kiejtésének megadásával, és tekint el az angol nevek kiejtésének közlésétől. A kiinduló magyar névjegyzék összeállításakor túllépett *Ladó* (*Magyar utónévkönyv*) munkájának névanyagán. A szótár összeállítójának láthatóan az a célja, hogy minél szakszerűbben, a teljességet minél jobban megközelítve tájékoztassa olvasóit a neveinkkel kapcsolatos legfontosabb névtani tudnivalókról. Így megadja a különböző becenév-változatokat, és felvilágosítást kapunk arról, hogy mit tud a szakma az egyes nevek eredetéről, etimológiájáról. Az etimológiák felkutatása tette lehetővé annak megállapítását, hogy mely magyar és angol nevek tekinthetők egymás megfelelőinek. Ugyancsak a megállapított etimológiákból derül ki, hogy melyek a magyar nyelv belső szóteremtő eszközeivel létrehozott keresztnévek, és melyek az idegen népektől átvettek. A belső nyelvi keletkezésűeknek természetesen nincsen angol megfelelője.

A nagyközönségnek és a névtan művelőinek tájékoztatását egyaránt jól szolgálja a névgyakorosság meghatározása.

Kétnyelvű szótáraink közül a jobbak elvtve eddig is közölték néhány magyar és más nyelvbéli név azonosságát. Tény viszont, hogy a magyar és valamely idegen nyelv névállományának *első* és mind ez ideig *egyetlen* átgondolt, szakszerűen végzett egybevetését köszönhetjük Hajdúnak. Munkája igen szerencsésen egyszerre szakkönyv is meg

tudományos ismeretterjesztő mű is. De mindkettő úgy, hogy közben a nyelvművelést, anyanyelvi nevelést is szolgálja.

Lőrinczi Réka

Hajdú Mihály: Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Békésről.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke, valamint a MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1983. 122 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 15.)

A szerző a Békés megyei levéltár anyagának felhasználásával a XVIII–XIX. századi megye második nagyobb településének nyelvhasználatáról ad képet. A bevezetőben részletesen ismerteti az első, orosházi anyaggal való egyező és attól különböző sajátosságait az itt feldolgozott békési irattári anyagnak. A pontosabb adminisztráció, a hivatal szervezettsége Békésen azt eredményezte, hogy az élő népnyelv kevésbé tükröződik a levéltári anyagban, több a hivatalos nyelvi fordulat, gyakoribb az uniformizált, sematikus szövegrész.

A kiválasztott szövegeket a szerző betűhív átírásban közli, jelölve a kihagyásokat, javításokat, törléseket, illetve saját kiegészítéseit. Az első fejezetben eredeti népi följegyzéseket találunk, számlákat, panaszleveleket, sajátkezű végrendeleteket, a második rész tollbamondott végrendeleteket közöl, a harmadik részt a honoráciorok följegyzései alkotják.

Nyelvészeti szempontból különösen értékes a kiegészítő szó- és szintagmatár, amelyben a szükséges jelentésmeghatározást, illetve az esetleges jelentésváltozást is megtalálja a néprajzos, nyelvész vagy történész kutató.

A kötethez személynévi- és helynévmutató is kapcsolódik.

Fodor Katalin

Horváth Katalin: Transzformációs csoportok a magyarban.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 85 l. (Nyelvtudományi Értekezések 115.)

Horváth Katalin elemzéseinek forrása a Magyar Nyelv Értelmező Szótára. Ennek alapján a mai magyar nyelvben körülbelül kétszáz olyan ige található, amely tulajdonképpen jelentésében a transzformációs csoportok szerkezetét követi.

Ebből a kétszázból Horváth Katalin százhatvan ige viselkedését írja le. Az igék szemantikai és szintaktikai vizsgálata során négy transzformációs formacsoport különíthető el. A négy csoport nem rendezetlen halmazt alkot: fejlődési sora (hierarchiája) megállapítható. Az értekezés fő célkitűzése éppen ez volt: a transzformációs csoportok rendszerszerű vizsgálata – mind mennyiségi, mind minőségi értelemben.

Feltétlenül említést érdemel még két pontja a munkának. Horváth Katalin felveti annak a lehetőségét, hogy a *-t* képző a *-t* tárgyragból keletkezett. A Poliszémia és a szi-

noníma összefüggéséhez című fejezetben pedig azt a gondolatot fejti ki, hogy a transzformációs csoportok mondatformái szerint működő igék újabb jelentéseiket szervesen kialakítva (poliszémia) egymás felé tartó, de soha egymásba nem eső (szinoním) jelentéseket hoznak létre.

Gecső Tamás

Högye István–Seresné Szegőfi Anna–Tóth Péter: Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára. 1870–1983.

Miskolc, 1983. XXXVI + 504 l. (Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári Füzetek 16–18.)

A bevezetés ismerteti a közigazgatás változásait, a megye területének, kisebb közigazgatási egységeinek határmódosításait, az ezekkel járó névváltozásokra utal, s felsorolja a forrásokat. Útmutatót ad a kötet használatához, megadja a rövidítések fölöldsait, s tájékoztatót nyújt a szakirodalomról. Végül a megye 1984. január 1-i közigazgatási állapotát mutatja be.

Az adattár betűrendben sorolja föl az egyes helyneveket. A mai határokon kívül eső helységeknek már a címszóban megadja mai hivatalos nevét. Utána azokat a nagyobb közigazgatási egységeket nevezi meg, ahol a címszóban szereplő helység található.

A legfontosabb, legalábbis a névtan szempontjából legjelentősebb a község nevének változásait tartalmazó bekezdés. Itt a változás évszámával kapjuk meg az új nevet, s felsorolja még ez a rész a külterületi lakott helyeket is, ha tartalmaztak ilyeneket a korabeli helységnévtárak. Különösen fontosak számunkra a Csehszlovákiában történt névváltoztatások, hiszen ezeknek forrásai nehezen hozzáférhetőek. Érdekes megállapítani, hogy az 1920-as csehszlovákiai helységnévtárak még a magyaros alakokat tartalmazzák megfelelő helyesírási változásokkal, az 1927-es és 1948-as kötetek azonban sokszor már nagyobb mértékben megváltoztatott névalakot közölnek.

A második bekezdés a megyei hovatartozások, a következő pedig a járási hovatartozások változásait tartalmazza. A 4. bekezdés a falu jogállására vonatkozik. Fontosak még a névtan szempontjából a lakott helyek felsorolásai – a csehszlovákiai területre eső községek kivételével –, amelyeket az 5. bekezdés tartalmaz.

Az utolsó két bekezdésben lélekszám adatok és egyéb megjegyzések találhatók. Itt találjuk meg a községösszevonások, az új nevek kialakulásának módjait.

Hajdú Mihály

Hungarológiai oktatás régen és ma.

Szerkesztette: M. Róna Judit. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 235 l.

A kötet a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusán – 1981. augusztus 10–14. – elhangzott előadásokat tartalmazza. A neves hungarológus szakemberek elsősorban a magyarságra vonatkozó diszciplínák ha-

tárainkon túli oktatásának eredményeiről, problémáiról és időszerű kérdéseiről számolnak be, de helyet kapott a gyűjteményben néhány gyakorlati szakember előadása a hazai intézményekben folyó magyar nyelvismereti, magyarságismereti tevékenységről is. Mint Tóth Dezső előszavából megtudjuk: az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nemcsak a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság életében, hanem az egész tudomány-szak, a hungarológia történetében is fordulópont. A tanácskozás lehetővé tette, hogy a magyarságtudományt művelő szakemberek megismerjék egymás munkáját, kicseréljék tapasztalataikat, és segítséget kapjanak a nem magyar nyelvterületen folyó hungarológiai munkához.

A hungarológiai tevékenység nagyon sokféle, sokszínű, sokrétű. Mások a követelmények ott, ahol a kisebbség anyanyelveként tanítják a magyar nyelvet és az egyetemen, főiskolákon anyanyelvi tanárképzés is folyik, és mások ott, ahol a szimpátia, a jószomszédi viszony, az ősök hazájának tisztelete vagy turisztikai célok motiválják a magyar nyelv és irodalom, illetve történelem iránti érdeklődést. Így a lehetőségek és a gondok is különbözőek az egyes országokban. Ezt jól példázzák a tanulmánykötet előadásai.

Négy dolgozat szól a csehszlovákiai hungarológiai munkáról. *Rákos Péter, Csanda Sándor és Richard Pražák* tollából arról olvashatunk, hogyan történt és napjainkban hogyan folyik a magyarságismeret felsőfokú oktatása Prágában, Brnóban és Pozsonyban, *Küfer István* pedig a szlovák középiskolákban tanításra kerülő hungarikumokat veszi számba.

Hat tanulmány nyújt áttekintést a Szovjetunióban folyó hungarológiai oktatásról. *Klara Maityinszkaja, Lizanec Péter, Szij Enikő, Mayer Klára, Jakócs Dániel, Manana Szaladze* az ungvári, a moszkvai és a leningrádi egyetem magyar tagozatának munkájáról, a nyelvrokonaink szövetségi vagy autonóm köztársaságában levő főiskolákon folyó magyar nyelvi oktatásról, valamint a grúziai magyartanítás húszéves tapasztalatairól számol be.

A Romániában folyó felsőfokú hungarológiai oktatás formáit mutatja be *Máté Jakab*. Tanulmánya ízelítőt ad az utóbbi két évtizedben Romániában megjelent imponálóan gazdag nyelvészeti, irodalomtörténeti, irodalomtudományi és néprajzi tudományos termésből.

Szeli István előadása kiemeli, hogy a jugoszláviai Újvidék egyetemén nemcsak felsőfokú magyartanárképzés folyik, hanem a nyelvészeti, irodalmi, művelődéstörténeti és néprajzi kutatás és a szótárszerkesztési munkálatok is jelentősek.

Az Ausztriában folyó hungarológiai tevékenységről három dolgozat ad számot. *Galambos Ferenc* a burgenlandi Magyarságtudományi Intézet megszervezését és munkáját mutatja be, *Frank Gabriella és Rédei Károly* pedig a grazi tolmácsképzőben és a bécsi egyetemen folyó oktatásról számol be.

A két világháború közti időszak egyik fontos magyarságtudományi műhelyéről, a Berlieni Egyetem Magyar Intézetéről emlékezik meg *Keresztury Dezső. Karl Nehring-től és Holger Fischertől* azt tudjuk meg, hogy milyen körülmények között folyik a magyar nyelv és irodalom, valamint a történelem oktatása a Német Szövetségi Köztársaság egyetemén, *Kornya Lászlótól és Ingrid Bejachtól* pedig arról olvashatunk, hogy milyen ma a hungarológiai munka a Német Demokratikus Köztársaságban.

A lengyelországi magyar filológiai oktatásról szól *Csapláros István* és *Andrzej Sieroszewski*, a Bulgáriában tevékenykedő magyar nyelvi lektorátus gondjait veszi számba *Mokuterné Katus Etvira*.

Olaszország hat egyetemén: Firenzében, Velencében, Nápolyban, Padovában, Rómában és Bolognában folyik hungarológiai oktatás. *Carla Corradi*, *Giovan Battista Pellegrini* és *Danilo Gheno* dolgozata a hungarológia olaszországi oktatásának történetét, a munka nehézségeit és szépségeit villantja fel. A magyartanítás franciaországi gondjairól *Dienes Ottó* és *Madeleine Csécsy*, hollandiai módszereiről *Beöthy Erzsébet*, dániai lehetőségeiről pedig *Zaicz Gábor* számol be.

Öt hungarológus szakember jött az Amerikai Egyesült Államokból. *Sinor Dénes*, *Várdy S. Béla* és *Várdy Huszár Ágnes* a hungarológia ottani műhelyeiről, a magyar kultúra ápolásának és tanításának lehetőségeiről ad áttekintést, *Kovács László Lajos* a fontosabb magyar vonatkozású gyűjteményeket veszi számba, *Nagy Károly* pedig érdekes adalékokat nyújt az anyanyelvi konferencia történetéhez. A Kanadában folyó hungarológiai tevékenységről *Wojatsek Károly* ad izelítőt.

Hajdú Péter előadása a hungarológiai oktatás előzményeiről, pl. a II. világháború éveiben működő Stockholmi Magyar Intézet jelentőségéről és az oktatás jelenlegi gondjairól szól.

Szépe György tanulmányában arról olvashatunk, hogy milyen követelményeket kell támasztanunk a magyar stúdiók határainkon kívüli egyetemi oktatójával szemben, hogyan célszerű a tananyag összeállítása, a tanmenet felépítése. A különböző igényekhez és lehetőségekhez igazodva konkrét programtípusokat is javasol Szépe a magyar stúdiók elsajátításához.

A magyar mint idegen nyelv egyetemi oktatási központjának, a felsőfokú tanulmányokat Magyarországon végző külföldiek magyar tanítását ellátó Központi Magyar Nyelvi Lektorátusnak a munkájáról és terveiről *Éder Zoltán* számol be.

A Debreceni Nyári Egyetem félévszázados történetét, eredményeit villantja fel *Némedi Lajos*. *Ginter Károly* pedig az indoeurópai anyanyelvűek magyarrá tanításában szerzett tapasztalatait adja közre.

A 41 előadás anyagát tartalmazó kötetet irodalomjegyzék és névmutató zárja.

Molnár Ildikó

Jakab László—Kiss Antal: A Birk-kódex ábécérendes adattára.

Kiadja a KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. Debrecen, 1983. 95 l. (Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár 3.)

A két szerzőnek már harmadik kötete jelenik meg a magyar nyelvtörténeti források számítógéppel történő földolgozásának eredményeként. Az első két könyv a Jókai-kódex szókincsével foglalkozott, most pedig az 1474. évi jelentős nyelvemlékünk fennmaradt négy levelének 3145 szavát dolgozzák föl több szempont szerint, s bocsátják a kutatás rendelkezésére.

A számítógépes földolgozás rendje szerint különböző oszlopokban szereplő számok

utalnak az adatok rendszerbeli helyére, szófajára, toldalékolására, mai köznyelvtől való eltérésére, de még a pontos forrására is.

Az első számoszlop az adat sorszámát tartalmazza. A második utal a kódex és a kéz jelére, a harmadik pedig a forrás jelzete, az adat lelőhelyének pontos lap és sorszáma. A 4. oszlop a címszó. Ez mai köznyelvi alakja a kódexbeli szónak, s ennek alapján történt a betűrendbe sorolás is. A címszó a legteljesebb relatív fő, amely minden szempontból (tehát egybeírás szempontjából is) a mai helyesírási szabályokat követi.

Az 5. oszlop a betűhív adat teljes, toldalékolt, különírt, mellékjeles stb. változatában. Az azonos alapszóhoz tartozó, eltérő írásmódú szavak esetében itt is a szoros betűrend szerint követik egymást a szavak eredeti betűik (tehát nem hangértékeik) figyelembevételével.

A 6. oszlop különböző számsorai utalnak az esetleges homonímiára, rövidítési, helyesírási tudnivalókra. A 7. oszlop hat számsora hangtörténeti szempontból osztályozza a szavakat, a mai köznyelvvél való összehasonlítás alapján. Utal a magánhangzó- és mássalhangzóeltérésekre, hangok egymásra hatásának (hasonulás, összeolvadás stb.) meglétére. A 8. oszlop közli az adat szófaji hovatartozását. A 9. szótörténeti vonatkozásokat, a 10. szóképzésre való utalásokat tartalmaz. A 11. oszlop az igei és a névszói jeleket veszi számba, ha ilyenek találhatók az adaton, míg a 12. az ige- és névszóragokkal foglalkozik igen részletesen. A 13. és egyben utolsó oszlop a szó főtípusát jelzi.

Hajdú Mihály

Jelentéselemzések – a modalitás köréből.

Kiadja az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke. Budapest, 1983. 286 l. (A „Nyelvi mozgásformák dialektikája” kutatócsoport munkái 2.)

A tanulmánygyűjtemény az ELTE Bölcsészkarának Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékén készült, a Zsilka János irányításával dolgozó kutatócsoport munkája.

A kötet második darabja annak az 1982-ben elindított sorozatnak, amely a Magyar Nyelv Értelmező Szótára alapján az *igei polyszémák* fokozatos feldolgozását, elemzését célozza.

E kollektív kutatás feladata, hogy a magyar igék egyre bővülő körének szemantikai (és szintaktikai) elemzésével, a mai magyar nyelv mind több belső nyelvi, rendszerszerű összefüggésére világítson rá, az állapot konstrukciós folyamatait, a rendszer működésének természetét egyre mélyebben ismerje meg.

A kutatócsoport előző kötete (*Jelentéselemzések – a dictum köréből*, 1982.) a szubjektumtól függetlenül létező objektív tényállásokat kifejező igei jelentéseket vizsgálta. E tanulmánygyűjtemény ezzel szemben a mondat *modális* kifejezőeszközeihez tartozó igei jelentésekkel foglalkozik.

A nyelvi modalitás különböző (ősibb és fejlettebb) kifejezőeszközei között igen fontosak azok – a nyelvi fejlődés magas szintjén létrejövő – igei jelentések, amelyek a külső, tárgyi és a belső, tudati valóság különböző összefüggéseit tükrözik. A kötet tanulmányai e körből olyan igéket választottak ki, melyek a valósággal való viszonyuk te-

kintetében közös mozzanatok tartalmazznak, azonos jelentéskörbe tartoznak, s metaforikus jelentéseikben esetenként egymás szinonímáivá is válhatnak.

A munka Zsilka János előszavát és három fiatal kutató: *Kelemen Sándor*, *Ladányi Mária* és *Spannraft Marcellin* jelentéselemzéseit tartalmazza. A tanulmányok a komponenciális jelentéselemzés sajátos, dialektikus változatát képviselik: az igék jelentésszerkezetét, azaz a tulajdonképpeni és a metaforikus jelentések egymáshoz való viszonyát a jelentéseket összetartó, kettős mozgások (konkrét → általános és általános → konkrét) egységében vizsgálják. E kettős mozgások adnak magyarázatot arra a kérdésre, hogy a poliszém igékről, a sokszor nagyszámú, egymástól erősen különböző jelentéseik ellenére, a nyelvközösség tagjainak miért van egységes tudata.

Zsilka János az előszóban kifejti: a *jelentésintegráció* a nyelvi jelentés legfontosabb elve. Az igei metaforák a tulajdonképpeni jelentések bizonyos motívumainak, elemeinek más igékkel való integrációjából születnek meg, a *pars pro toto*, a *szinekdoché* elve alapján. A dolgozatok a vizsgált igék jelentéseit meghatározó integrációkat tárják fel, majd a felismert összefüggéseket – a módszernek megfelelően – ábrázolják is.

Ladányi Mária tanulmánya az *álmodik*, a *képzeli* és a *játszik* igék jelentésszerkezetét elemzi. A három ige nem véletlenül kerül egymás mellé: a valósággal való sajátos viszonyuk alapján szoros kapcsolatban állnak egymással.

Kelemen Sándor a *téved*, *félrevezet*, *becsap*, *csal* igék jelentésszerkezetének a feltárására vállalkozik. Ezek az igék a 'megtévesztés, félrevezetés' fogalomkörébe tartoznak. Így érthető, hogy a jelentésstruktúrák hasonlóságokat mutatnak fel, a jelentések esetenként egymás szinonímái.

Spannraft Marcellin dolgozata az *érez*, *ért*, *sejt* igék jelentésstruktúráit vizsgálja meg. Az igék kiválasztása itt sem véletlen, hiszen akár a szinkron nyelvhasználat tényeit, akár a bennük tükröződő történeti folyamatot vesszük figyelembe, jelentéseik alapvető egyezéseket mutatnak fel.

A kötet értékes hozzájárulás nemcsak a modalitás körébe tartozó metaforikus igei jelentések megfejtéséhez, hanem az igei szinonimitás kérdésének tisztázásához is.

Horváth Katalin

Kiefer Ferenc: Az előfeltevések elmélete.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 355 l.

A Chomsky-féle transzformációs generatív grammatika az anyanyelvi beszélő-hallgató nyelvismeretének (=kompetenciájának) modellálását tűzte ki céljául. Chomsky eredeti felfogása szerint a mondat jelentését a mondatot alkotó szavak jelentése és az a szintaktikai szerkezet határozza meg, melyben ezek az elemek megjelennek.

Az újabb kutatások azonban egyre világosabbá tették, hogy ez a felfogás nem kielégítő. A nyelvi leírásnak számba kell vennie mindazt az információt, melyet a beszélő egy adott mondat kimondásakor hallgatólagosan állít, feltételez, illetőleg a hallgató az elhangzottakból anyanyelvének ismeretében megért, felfog.

A mondatszemantikai kutatások ahhoz a felismeréshez vezettek el, hogy a mondat teljes jelentése nem érthető meg csupán a mondatformából, és a formát kitöltő elemek

szemantikai jegyekkel leírható jelentéséből. A mondatok jelentéséhez mindaz hozzátartozik, ami szemantikailag és/vagy logikailag következik a mondatok szoros értelemben vett jelentéséből.

A nyelvi-logikai jelentésnek tehát az explicit jelentésen túl van egy rejtett, többféle jelenséget magában foglaló implicit része is.

Kiefer Ferenc könyve az implicit jelentés legfontosabb típusával: az előfeltevésekkel (=preszuppozíciókkal) foglalkozik. A munka célja az előfeltevés fogalmának tisztázása, pontos definiálása, majd a legjelentősebb előfeltevés-fajták számbavétele és jellemzése.

A szerző nem törekszik arra, hogy a jelentés logikai részét elhatárolja a par excellence nyelvitől. Felfogása szerint „a logikai és nyelvi jelentés kettéválasztása a múlt hagyományából táplálkozik, és ma már túlhaladott.”

Kiefer a preszuppozíció fogalmát nyelvészeti kategóriának tartja. Nem ért egyet sem azokkal a kutatókkal, akik szerint az előfeltevések logikai implikációk csupán, sem azokkal, akik az előfeltevést kizárólag pragmatikai kategóriaként határozzák meg.

Véleménye szerint az előfeltevések minden esetben nyelvi elemekhez kapcsolódnak, nyelvi elemek (különféle lexémák és szerkezetek) idézik őket elő. A könyv fontos eredménye ezen előfeltevéseket indukáló nyelvi elemek és szerkezetek számbavétele és elemzése.

Kiefer eredményeihez elsősorban magyar nyelvi anyag elemzésével jutott. Néhány vitás kérdés taglalásakor idegen nyelvű példákat is figyelembe vesz, a melléknevek tárgyalásánál pedig kitér a lengyel melléknevek részletes elemzésére is. A magyar és a lengyel melléknevek egybevetése tanulságos: az derül ki, hogy a két nyelv mellékneveinek preszuppozíciókat indukáló viselkedése alapvető egyezéseket mutat. Ezek a vizsgálódások arra utalnak, hogy Kiefer megfigyelései, megállapításai, bár nagy részben magyar nyelvi anyag vizsgálata alapján születtek, a magyarnál általánosabb érvényűek lehetnek.

Kiefer sorra veszi és gazdag példaanyagon jellemzi az előfeltevéseket előidéző lexémákat (főneveket, mellékneveket, inchoativ és faktív igéket), és szerkezeteket (a vonatkozó mellékmondatokat, a határozott főnévi szerkezeteket, az idő- és helyhatározói mellékmondatokat, az összehasonlító szerkezeteket).

Mivel az inchoativ predikátumok szoros kapcsolatban vannak az aspektus kérdéseivel, röviden vázolja a magyar aspektusrendszert is. Itt figyelemre méltó új gondolatokat olvashatunk a magyar aspektusról. E kérdéssel ugyanis a hagyományos magyar nyelvészet alig foglalkozott.

A szerző külön fejezetet szentel az aktuális mondattagolás és a preszuppozíciók összefüggésének. Pontosabban azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a mondatok téma–réma struktúrája hogyan hat az előfeltevések megjelenésére.

A könyv utolsó fejezete az összetett mondatok és az előfeltevések bonyolult problémáit boncolgatja. Azt a kérdést vizsgálja, hogy az összetett mondatok tagmondatainak előfeltevései, mikor, milyen feltételek mellett válhatnak a teljes mondat előfeltevéseivé. Legfontosabb megállapítása, hogy az összetett mondatok vizsgálata egyúttal szövegnyelvészeti feladat, mivel az összetett mondatok és a szöveg között nincs éles határ. E tény magyarázza azt is, hogy az összetett mondatok előfeltevéseinek vizsgálata nem pusztán szemantikai probléma. Fontos szerepet kell itt kapniuk a pragmatikai tényezők vizsgálatának is.

Horváth Katalin

É. Kiss Katalin: *A magyar mondat szerkezet generatív leírása.*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 108 l. (Nyelvtudományi Értekezések 116.)

A dolgozat jelentős vállalkozás: a magyar mondatok felszíni (=szórendi) szerkezeteit kialakító szabályrendszer olyan modellálását tűzi ki céljául, amely megfelel a generatív nyelvelírás követelményeinek.

A természetes nyelvek mondatai egy adott beszédhelyzetben, illetőleg szövegösszefüggésben meghatározott közlési funkciót töltenek be. A beszéd egységei, a mondatok kommunikatív szempontból is tagolhatók: a beszélő és a hallgató számára ismert részre, a *topicra* (=témára) és a hallgató számára új információt képviselő *commentre* (=rémára) bonthatók. Az aktuális mondatok e kommunikatív szempontú duális tagolódását a polihisztor Brassai Sámuel írta le először a XIX. században, felismerve, hogy a magyar szórendet a szavak kommunikatív funkciója alakítja ki.

É. Kiss Katalin munkája a napjainkban egyre többeket foglalkoztató aktuális mondattagolás kérdéskörébe vág, eredményei a saussure-i értelemben vett parole-lingvisztikai kutatásokat gazdagítják. Kutatásai szerint a magyar nyelv tényleges (=aktuális) mondatainak (az állító és tagadó mondatoknak, valamint a kijelentő, kérdő, felkiáltó, felszólító és óhajtó mondatoknak egyaránt) invariáns, kommunikatív elvű felszíni szerkezetük van. Ez az invariáns felszíni struktúra a mondat elején álló, szabadon választható (tehát esetenként elhagyható) topicból, és az ezt követő, új információt hordozó, mondathangsúlyos, kötelező fókuszából áll. (A fókusz a comment leghangsúlyosabb, szemantikailag is legfontosabb eleme.) A szerző gazdag nyelvi anyag elemzésével igazolja, hogy a magyar mondatok felszíni alapszerkezete a mondatok aktuális tagolódásával, a topic – comment szerkezettel esik egybe. Véleménye szerint a legkülönbébb szórendű magyar mondatok akkor írhatók le adekvátan a transzformációs generatív nyelvelmélet keretében, ha a felszíni mondatforma alapilléreinek a topicot és a fókuszot tekintjük, az alany – állítmány szerkezet helyett. Így számos olyan grammatikai jelenség (pl. az igekötők helye a mondatban, a fő- és mellékmondatok sorrendje az összetett mondatokban, az ún. mondatátzövődés szabályszerűségei, a határozott főnévi csoportok pronominalizációjának kérdései stb.) adekvát, szabályokba foglalt, formalizálható leírása válik lehetővé, melyeket a hagyományos nyelvi leírás rendhagyónak ítélt, nehezen közelített meg.

É. Kiss a magyar mondatok alapszerkezetének valamennyi lehetséges szórendi variánsát egy fiktív kiinduló szerkezetből generálja, transzformációs szabályok segítségével. A szórendi jelenségek jelentős részét csupán két alaptranszformációval magyarázza: a kötelező fókuszképzéssel és a választható topikalizációval. Behatóan ismeri a generatív nyelvelmélet különféle irányzatait, de munkájában elsősorban az ún. kiterjesztett standard elmélet eredményeit hasznosítja, a dolgozat annak alapelveire épül.

A dolgozat nemcsak a korábbiaknál adekvátabb szabályrendszer kidolgozására törekszik, hanem új adalékokat kíván szolgáltatni a generatív nyelvelmélet számára is. Az univerzalitás igényével fellépő, de elsősorban az amerikai angolra kidolgozott elméletet szembesíti egy nem indoeurópai nyelvvel, a magyarral. A magyar nyelvi anyag vizsgálata azt mutatja, hogy a transzformációs generatív grammatika által egyetemesnek ítélt feltételek némelyike a magyarban nem érvényes.

Horváth Katalin

Korhonen, Mikko—Suhonen, Seppo—Virtaranta, Pertti: Sata vuotta suomen sukua tutkimassa. 100-vuoties Suomalais-ugrilainen Seura.

Weilin + Göös, Espoo, 1983. 254 l.

1883-ban alakult meg Helsinkiben a Finnugor Társaság, mindmáig a finnugrisztika legfontosabb nemzetközi (és természetesen elsősorban finn) egyesülete. A centenáriumra jelent meg a mostani vezető tisztségviselő tollából ez a tudománytörténeti kötet, amely több szempontból is áttekinti a társaság évszázadát, ezen kívül a finn és nemzetközi finnugrisztikáét, természetesen magyar vonatkozásokkal.

A rövid bevezető után három részből áll a kötet, amelyet gazdag képanyag, jó életrajzi és bibliográfiai adatok jellemeznek. Előbb Suhonen professzor a társaság történetét, tisztségviselőit, felolvasóüléseit, kiadványait és ösztöndíjait mutatja be. Korhonen professzor a társaság megbízásából Szibériában kutatókat, Virtaranta professzor pedig a finnugri népek ugyanilyen kutatóit mutatja be. Voltaképpen az alakulástól az első világháborúig terjedő időszak kerül itt elő, természetesen kitekintéssel a későbbiekre is. Noha a magyar nyelvtudomány közvetlen kérdései nem szerepelnek a kötetben, részint a magyar kapcsolatokkal rendelkező finn kutatók (pl. Yrjö Wichmann, Artturi Kannisto, E. N. Setälä, T. V. Lehtisalo és mások) révén, másrészt általában is a magyar finnugrisztika szempontjából fontos adatok, értékelések olvashatók.

A finnektől megszokott gondosság és pontosság, higgadt bemutatás nagy előnyére válik e kitűnő kötetnek.

Voigt Vilmos

Korhonen, Mikko ja Virtaranta, Pertti (toim.): Ulkomaanlehtorit Unkarissa 17.–22. 5. 1982.

Helsinki, 1983. 140 l. (Castrenianumin toimitteita 25.)

A kiadvány a Közép- és Dél-Európában tanító finn nyelvi lektorok 1982-ben Visegrádon tartott továbbképzésének anyagát adja közre. Mivel a tapasztalatcserét Magyarországon tartották, s minthogy a finn lektoroknak esetenként bizonyos magyar nyelvi és kulturális tájékozottságra is szükségük van, az előadások többsége magyar vonatkozású volt.

A nyelvtanítás témakörében *Szija Enikő* ad összefoglalást a magyar nyelv külföldi tanításáról, *Ulla Hauhia-Nagy* pedig a finn nyelv egyetemen kívüli tanulásának múltját és mai lehetőségeit ismerteti Magyarországon.

Több cikk foglalkozik a finn és a magyar nyelv közös szempontú vizsgálatával. *Mikola Tibor* a két nyelvre irányuló areális nyelvészeti kutatásokat összegzi kritikusan. *Nyírkos István* a mondat szórendi kötöttségeit elemzi és veti össze. *Jakab László* a szótárírásnak azokról a nehézségeiről szól, amelyeket a Papp István által összegyűjtött magyar–finn szótár anyagának a kiegészítésekor és megszerkesztésekor tapasztalt.

A két nép közti kultúrkapcsolatokat érinti részben *Hajdú Péter* köszöntője, másrészt *Gombár Endre* és *Jaakko Numminen* írása. Az előbbi a finn kultúra bizonyos te-

rületeinek (irodalom, színház- és filmművészet, zene, képző- és iparművészet, építészet) a magyarországi ismeretéről tájékoztat, az utóbbi pedig a kulturális kapcsolatoknak néhány epizódját is felvillantja. *Voigt Vilmos* arról szól, hogy a magyar népművészetben a kutatások jelenlegi állása szerint biztosan finnugor eredetű örökség nem mutatható ki.

A finnugrisztika két egyetemi tanszékét (ahova a lektorok ellátogattak), az ottani oktató- és kutatómunkát *Bereczki Gábor* (A budapesti egyetem finnugor tanszéke), *Lakó György* (A finnugrisztika 110 éves oktatása a budapesti egyetemen) és *Kálmán Béla* (A finnugrisztika oktatásáról a debreceni egyetemen; A Magyarországon folyó obi-ugor nyelvi kutatásokról) mutatja be.

A magyar vonatkozású írások mellett a finn nyelv külföldieknek való oktatásáról (*Pertti Virtaranta*), a lapp nyelv skandináviai helyzetéről (*Mikko Korhonen*), a kisebb finnugor népek irodalmáról (*Domokos Péter*), az észti irodalomról (*Bereczki Mai*) és Szovjet-Karélia kultúrájáról, főleg irodalmáról (*Pertti Virtaranta*) szóló beszámolókat olvashatunk.

M. Nagy Ilona

Kósa Ferenc: Apor Péter helyesírása és nyelvének hangállapota.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 171 l.

Kósa kötete kandidátusi értekezését foglalja magában. Nyersanyaga Apor Péter eredeti kéziratai. Ezeket dolgozza fel helyesírás- és hangtörténeti szempontból a nyelvtörténet új eljárásai szerint: a vizsgálat szinkron metszeteit diakronikusan is értelmezi, magyarázza és ebből fejlődéstörténeti következtetéseket von le. A kéziratok helyesírási és hangtani sajátosságainak a leíró és történeti vizsgálatába a szerző az irodalmi nyelv (pontosabban: a normák) történetének a szempontjait is bevonja, azaz arra is figyelemmel van, hogy Apor írásai hogyan illeszkednek be a nyelvi egységesülési folyamatba, a normaalakulási tendenciákba. E tekintetben a szerzőnek úttörő érdemei vannak, hiszen Apor korának, a XVIII. század első felének irodalmi nyelvét, nyelvi normáit, a normák érvényét alig ismerjük.

A feldolgozott anyag több ezernyi nem szépírói jellegű, értékű levéltári kéziratdarabot tesz ki. De természetesen vizsgálati anyag a *Metamorphosis Transylvaniae* és verses változata, valamint az erdélyi nemesekről írt verses névsor, egy kora történetéről szóló verses história és a labanc fogságba jutásáról szóló vers is.

Először a hangjelölési kérdéseket tárgyalja (pl. az időtartam vagy a hasonulások jelölése, a külön- és egybeírás, tulajdonnevek írása). Azt követően egy külön nagy fejezetben a hangtani jelenségekkel foglalkozik (pl. zártság, nyíltság, labiális jelenségek, illabiális sajátosságok). A vizsgált jelenséget minden esetben egybeveti a korabeli hangjelölési gyakorlattal és ejtéssel.

A vizsgálat eredményeinek összegezéséből kiderül, hogy Apor hangjelölése és legtöbb hangtani sajátossága egyezik a korabelivel, csak néhány hangjelölési eljárása (pl. a hosszú időtartam jelölésének elhanyagolása) kapcsolódik a megelőző fejlődési szakaszához. Benkő Loránd idevágó tipológiája alapján Kósa Aport a következetességre, egy-

öntetőségre hajló, a provinciális és normatív típusú írók közötti átmeneti kategóriát képviselő szerzőnek minősíti. Lényeges megjegyzése az is, hogy a kéziratok (az első 1702-ből, az utolsó 1750-ből van) sem időben, sem műfajban nem mutatnak feltűnőbb változásokat, eltéréseket.

Szabó Zoltán

Magyar Névtani dolgozatok 26–53. szám.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1983. 28 füzet.

1983-ban a Magyar Névtani Dolgozatoknak a következő 28 füzete jelent meg: 26. sz.: Halász Péter: Lészped helynevei (27 l.), 27. sz.: Biskopics Éva: Kiskanzisai kutya-nevek (29 l.), 28. sz.: Antalné Szabó Ágnes: Névírás-szociológia az intézménynevekben (41 l.), 29. sz.: Hetényi Piroska: Személynévhasználat Petőfi költészetében (43 l.), 30. sz.: Balázs Géza: Tulajdonnevek a magyar népmesékben II. (66 l.), 31. sz.: Paulusz Julianna: Nagykanizsai kutya-nevek (33 l.), 32. sz.: Halász Péter: Ónfalva (Onyest) helynevei (33 l.), 33. sz.: Henczi Sándor: Salomvár helynevei (76 l.), 34. sz.: Berényi Zsuzsanna Ágnes: A Budapesti Nagyvásártelep mikrotoponímiája (67 l.), 35. sz.: Dolák Katalin: Vizsoly helynevei (51 l.), 36. sz.: Tóth Éva–Tóth Mária: Palin, Korpavár, Bagolasánc és Kerecseny kutya-nevei (23 l.), 37. sz.: Kósa László: Bágy (Bădeni) helynevei (31 l.), 38. sz.: Bukovics Ildikó: Állatnevek Fekete István műveiben (24 l.), 39. sz.: Boha Judit: Páka szarvasmarha- és kutya-nevei (17 l.), 40. sz.: Marác László: Fertőd helynevei (44 l.), 41. sz.: Tamás Olga: Kutya- macska- és baromfinevek Becsehelyen (39 l.), 42. sz.: Fekete Edit: Balatonföldvár utcanevei (23 l.), 43. sz.: Horváth Attila: Pölöskefő és Karcorlak kutya-nevei (13 l.), 44. sz.: Mollay Erzsébet: Növénynevek Melius Herbariumában (147 l.), Hegedűsné Marikovecz Katalin: Helynevek Csehszlovákia komáromi járásából (68 l.), 46. sz.: Nánásiné Nagyiday Adrienne: Nyáregyháza helynevei (52 l.), 47. sz.: Egyed Mária: Orosztony szarvasmarhanevei (11 l.), 48. sz.: Újvári Béla: Csíkménaság (Armășeni) külterületének történeti helynevei (28 l.), 49. sz.: Tóth Ildikó: Pölöskefő szarvasmarhanevei (15 l.), 50. sz.: Vitézy Borbála: Justh Zsigmond írói névadása (56 l.), 51. sz.: Farkas György: Mogyoród belterülete és határa a helynevek tükrében (53 l.), 52. sz.: Pelle Attila: Heves megye Tiszával határos községeinek vízrajzi nevei (60 l.), 53. sz.: Haik Rometsch: A magyar, finn és észti belső keletkezésű keresztnevek (62 l.).

A fenti dolgozatok áttekintéséből kiderül, hogy legnagyobb számmal a helynevekkel foglalkozók vannak. (A másik nagy névtani területnek, a személynévizsgálatnak a kis aránya azzal magyarázható, hogy e témakör művei jórészt a Magyar Személynévi Adattárakban jelennek meg.) A füzetek gerincét a többnyire saját gyűjtést tartalmazó adattár alkotja, amelyet a kiválasztott település történetére, fekvésére, lakosságára, a gyűjtés körülményeire stb. utaló bevezetés előz meg. A szerzők egy része meg is elégszik azzal, hogy jól használható, betűrendes, térképpel összekapcsolt szójegyzéket bocsát közre, a nyelvi, néprajzi stb. elemzést a szaktudományoknak engedve át. Pl. *Halász Péter* két moldvai falu (Ónfalva és Lészped), *Hegedűsné Marikovecz Katalin* pedig

hat csehszlovákiai község és négy kisebb lakott hely földrajzi neveit mentette meg a feledéstől, nagy szolgálatot téve ezzel a magyar névkutatásnak, *Maráczy László Károly* a nyelvterület nyugati végében, Fertődön gyűjtött helyneveket. Fertőd Eszterházából és Süttőrből alakult ki, ennek megfelelően a nevek külön vannak közölve. A mű végén a mutatón és térképeken kívül német nyelvű összefoglaló is található. *Kósa László* már az anyag tömör tipizálását is elvégzi a névadás indítéka szerint, miután alapelemekre és megkülönböztető elemekre bontotta a neveket. (Hasonló összefoglalókat l. még *Farkas Györgynél*, *Nádasiné*, *Dolák Katalinnál*, *Henczi Sándornál*.) A gyűjtés helyszíne, Bágy székelyföldi magyar falu, hagyományörző település, s bár a termelészövetkezeti gazdálkodás itt is új fejezetet nyitott a község életében, a régi nevek még elevenen élnek. Nagy szerep jut a nevekhez kapcsolódó helytörténeti, néprajzi anyagnak *Farkas György* művében (Mogyoród belterülete és határa a helynevek tükrében). Sok fontos adatot megtudunk a településtörténetről, lakosságról, gazdálkodástörténetéről is. Hasonló szerkezetű *Dolák Katalin*, *Henczi Sándor* és *Nánásiné Nagyiday Adrienn* dolgozata. Tipológiájukban a magyar névtudomány jól bevált sémáit alkalmazzák. Igaz, a nevek közlési módjában eltérően járnak el, de a betűrendre, illetve a térképi számok sorrendjére építő adattárak ma egyaránt elfogadottak.

Ezek után három olyan füzetet kívánunk bemutatni, amelyek vizsgálati körüket valamiképpen szűkítik a helynévkutatáson belül. Bár szóbeli gyűjtést is végzett *Újvári Béla*, adattárának zömét a történeti nevek alkotják. A székelyföldi Csíkménaság régi helyneveire a XVIII. századtól sikerült adatokat felkutatnia. *Fekete Edit* Balatonföldvár jelenkori utcaneveit gyűjtötte össze. Itt a történeti vizsgálatot eleve korlátozza az a körülmény, hogy számottevő településsel csak a XIX–XX. századtól, a Balaton turisztikai, üdülési jelentőségének megnövekedése óta számolhatunk. Természetesen ez idő alatt is változott az utcanevek állománya, amint erről a bevezetés utáni fejezet tájékoztat bennünket. Ezután a nevek szinkron vizsgálata következik (előtagok, utótagok, heterogén névbokrok), majd az elemzés birtokában és más települések utcanevszerének ismeretében néhány – főleg a jövő névadását befolyásolni kívánó – észrevétellel, megjegyzés található. *Pelle Attila* Heves megye földrajzi neveinek egyik gyűjtője, munkatársa volt. E nagy munkálatból nőtt ki az a dolgozat is, amely a Tiszával határos községek vízrajzi neveit tárgyalja. Régen gátak és komolyabb vízszabályozás hiányában alföldi folyóink minden évben hatalmas területet árasztottak el, s az apadás után is gazdag vízvilágot hagytak maguk után, erekkel, tavakkal, morotvakkal, nádasokkal, jellegzetes növény- és állatvilággal. A nevek élő nyelvemlékként máig őrzik ennek nyomait. De a vízszabályozások és a Kiskörei-víztároló kialakítása gyökeres átalakulást hozott a táj képében, a régi nevek jelentős részét is kipusztulásra ítélve. A vízrajzi nevek összegyűjtése és közzététele tehát a régész leletmentő munkájához hasonlóan rendkívül hasznos és fontos. A dolgozat külön értéke az a gazdag történeti névanyag, amelyet főleg levéltárak régi térképeiről gyűjtött.

Berényi Zsuzsanna Ágnes főleg szokatlan témaválasztásával hívta fel magára a figyelmet. Az 1932-ben 280 000 m²-en épült Budapesti Nagyvásártelep helyneveit dolgozta fel. E hatalmas nagyüzem 68 üzemszével úgy funkcionál, mint egy kisebb település, melynek saját névanyaga is van. Igaz, a névhasználók köre szűk, de ha az alföldi tanyavilág néhány emberhez köthető neveit szintén értékesnek tartjuk, és gyűjtésre méltónak találjuk, miért ne lennének azok egy nagy vásártelepéi? A szerző érvelése

meggyőző, s álláspontját az összeállított adattár szintén igazolja. A névallomány szerkezete, lexikája stb. sajátos, de itt is van hivatalos és „népi”, tréfás, gúnyos, metaforikus és metonimikus névadás, sőt névtörténeti vizsgálódásra ugyancsak mód nyílik.

Az évről évre megjelenő dolgozatok számából úgy látszik, hogy az állatnevek kutatása fellendülőben van Magyarországon. (Ördög Ferencnek és tanítványainak igen nagy része van ebben.) Ezúttal kilenc ilyen füzetet mutathatunk be. *Horváth Attila, Paulusz Julianna, Biskopics Éva és Tóth Éva–Tóth Mária* kutyaaneveket, *Egyed Mária, Tóth Ildikó* pedig szarvasmarhaneveket gyűjtött. Vannak több állatfajra kiterjedő gyűjtések is: *Boha Judit* szarvasmarha- és kutyaanevekkel, *Tamás Olga* kutya-, macska- és baromfianevekkel foglalkozik, *Bukovics Ildikó* viszont Fekete István állatnevekben gazdag népszerű műveit használta forrásul, s 19 könyvéből 187 nevet sikerült összegyűjtenie. Bár ez utóbbiak között vannak olyanok is, amelyek a népi állatnévadásból való kölcsönvételek (pl. *Bodri, Fickó*: kutyaanevek), a szavak többsége mégis szellemes egyéni alkotások terméke. A dolgozatok adattárból és feldolgozó részből állnak. Az adattárak betűrendben közlik a neveket, és megadják a névviselők pontos adatait. A feldolgozás célja a névadás rendszerszerű nyelvi vizsgálata, melyben a szerzők kutatják a névadás indítékait, nyelvi eszközeit, a nevek alaki jellemzőit, gyakoriságát és – esetenként – az öröklődését.

A személynevekkel foglalkozó dolgozatokat az 1983-as sorozatban az irodalmi nyelvi problematika kapcsolja össze. *Hetényi Piroska* Petőfi költészetét, *Vitányi Borbála* pedig Justh Zsigmond műveit tanulmányozta át az írói névadás, személynévhasználat szempontjából. Mindkét összefoglalást egyaránt jellemzi a szerzők alapos irodalom- és műismerete, s amint módszerükből kiderül, ezt tartják a névizsgálat kiindulópontjának, alapjának is. Az irodalmi elemzés és nyelvészeti analízis jól kiegészíti egymást. Hetényi Piroska néhány általános kérdés előrebocsátása után költői alkotásonként halad a nevek vizsgálatában, Vitányi Borbála az analízis mellett nyelvi szempontú összefoglalásokat is ad.

Haik Rometsch az Eötvös Loránd Tudományegyetem (észt nemzetiségű) hallgatója volt, ott készítette a magyar, finn és észt belső keletkezésű keresztnivekről szóló szakdolgozatát, amely most a magyar és finnugor nyelvtudomány, kultúrtörténet közös hasznára megjelenhetett. E három kis nép a nyelvrokonság tényén kívül is sok közös vonással rendelkezik. Egyként ismerték fel a múlt század első felétől fogva, hogy a nemzettudatnak részét képezi a nemzeti jellegű keresztnévanyag, s ha ez még szegényes, mihamarabb szaporítani, gazdagítani kell. A bővítésnek két fő útja kínálkozott: ősi nevek felújítása, illetve újak alkotása – a kor szellemének megfelelően. A névgyarapításban élen jártak az írók és költők; egy-egy jól sikerült irodalmi alkotás a későbbi névdívatot komolyan befolyásoló tényezővé válhatott. Milyen belső keletkezésű névanyag halmozódott fel napjainkra a három vizsgált nyelvben? Mik a közös és eltérő nyelvi jellemzőik, milyen történelmi és kulturális hatások befolyásolták sorsuk alakulását? Milyen szerepe van ma a belső keletkezésű neveknek a keresztnévadás egészében? Ezek a dolgozat legfontosabb kérdései, témái.

Balázs Géza folytatta azt a közéteveői munkát, melyet Marosi Teréz kezdett el a sorozat 13. füzetében (Tulajdonnevek a magyar népmesékben). Az akkor átvizsgált 26 kötet most 17 újabb népmesegyűjtemény személy-, hely- és állatneveivel bővült. A közlés módja kisebb változtatásoktól eltekintve megegyezik a korábban megjelent fü-

zetével. A névfajtákon belül betűrendes beosztás található; a nevek locusain kívül az adattár közli a mese származási helyét, és olykor értelmező megjegyzéseket is tesz. Névkutatók és néprajzosok egyaránt haszonnal forgathatják.

Antalné Szabó Ágnes egy elhanyagolt területet karolt fel dolgozatával: az intézménynevek csoportját (Névírás-szociológia az intézménynevekben). Az intézménynevek többnyire fiatal alkotások, napjainkban is nagy számban keletkeznek; alakulásukat sok tekintetben a spontaneitás és gyakran a rossz beidegződések, hagyományok irányítják. Nyelvművelő irodalmunk nem ment ugyan el szó nélkül e kérdés mellett, de nagy szükség van továbbra is arra, hogy a téma napirenden maradjon. Antalné Szabó Ágnes tanulmányát akár vitairatnak is tekinthetjük, amelyben egyrészt korábban felvetődött problémákat tárgyal a névalkotás, névírás és névésztétika területéről, másrészt újakat is felszínre hoz a továbbgondolás érdekében. Szimpatikus ez a személyes hozzáállás, amellyel tárgyát kezeli, mindamelllett eljárása hitelességéről, objektívitasáról bárki meggyőződhet, hiszen következtetéseit széles körű tesztvizsgálatokra építi. A munka elsősorban nyelvhelyességi érdekű, ugyanakkor névrendszertani alapozás és előkészítés jellemzi (l. pl. a szellemes című Névépítés fejezetet), az általános és alkalmazott névtudomány egyaránt hasznát veheti.

Mollay Erzsébet bölcsészdoktori disszertációját (Növénynevek *Melius* Herbáriumában) hagytuk ismertetésünk végére. A dolgozat témaválasztása és súlya indokolja ezt. Már előjáróban kijelenthetjük: terjedelemben, kidolgozásban, szakmai hozzáértésben és alaposságban a szerző messze az átlagon felüli teljesítményt nyújtott. Hogyan kerül ez a könyv a Magyar Névtani Dolgozatok sorozatába, hiszen eddig csak tulajdonnevekkel foglalkozó írások jelentek meg itt. Névadás, névalkotás a tulajdonnevek körén kívül is van, s ennek mechanizmusa, sajátosságai jól leírhatók az általános névtan apparátusával, különösen akkor, ha egy szócsoporthoz egyébként is sok közös vonást mutat a tulajdonnevekkel. A névtan és művelődéstörténet hagyományosan szoros kapcsolata pedig szinte természetessé teszi, hogy a munka itt jelenjék meg. *Melius* Herbáriumával napjainkig igen sokan foglalkoztak. A nyelvészet oldaláról legutóbb Szabó Attila készített alapos elemzést a mű legújabb kiadása kapcsán. Mollay a disszertációja rendeltetését így határozza meg: „Dolgozatom célja és módszere más (mint Szabó Attiláé). A herbárium néhány fejezetét és az ezekben előforduló növényneveket igyekszem »mélyfúrás«-szerűen megvizsgálni a lehető legtöbb szempontból, a nyelvi szerkezettől kezdve a társnevekhez való viszonyig. Azon túlmenően ugyanis, hogy egy név pl. eredete szerint jövevényszó, vagy a névadás indítéka a növény alakja, minden egyes növénynév egész történetével, egy vagy több növényhez, valamint a társnevekhez való viszonyával más és más tanulsággal szolgál ... dolgozatom másik célja – *Melius* nyelvi teljesítményének bemutatása mellett – a növénynevek kutatásának általános módszertani tanulságait leszűrni.”

A Magyar Nyelv LI–LXXV. évfolyamainak mutatója.

Szerkesztette: Szemere Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 320 l.

A Magyar Nyelv című folyóirat a magyar nyelvészet vezető periodikája. A legtöbb benne megjelent közlemény természetesen a magyar nyelvvel foglalkozik, főleg történeti vagy leíró szempontból. Akadnak azonban a cikkek közt olyanok is, amelyeknek a tárgya az általános nyelvészet, a finnugrisztika vagy az orientalisztika körébe vág. A folyóirat 51–75. köteteinek mutatója az 1955–1979-es évfolyamokat öleli fel, és az előző kötetek két mutatójához csatlakozik, amelyeknek a szerkezetét nagyjából követi is. Először rövid tájékoztatót olvashatunk a mutató használatáról. Majd a „Tartalom” című részben a szerzők betűrendjében haladva a megjelent közlemények címe és leelőhelye (a kötetnek és a kezdő lapnak a száma) található. A sort az aláíratlanul megjelent cikkek, valamint az arcképek és a mellékletek felsorolása zárja. A második rész a Tárgymutató, amely a cikkekben tárgyalt kérdéseket, szükség esetén a részletekig lebontva és bokrosítva, tárgykörök szerint dolgozza föl, utalva a leelőhelyre. Szemere Gyula a tárgymutatót kevésbé bokrosította, mint az előző mutatók készítője, így az még könnyebben használható. Az egyes képzőket például a betűrendi helyen vette föl, nem pedig összefoglaló cím alatt. A munka legterjedelmesebb része a Szómutató, amely nyelvek szerint csoportosítva utal a tárgyalt szavakra. Először az uráli nyelvek szavai jönnek – élükön a magyarral –, ezeket követik az altaji és az egyéb nyelvek. A Tartalomjegyzék az összes nyelv szómutatóját külön föltünteti.

A. Molnár Ferenc

Magyar Személynévi Adattárak 51–61. sz.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1983. 11 füzet.

1983-as évjelzéssel a MSZA.-nak a következő 11 füzete jelent meg: 51. sz.: Avas Kálmánné: Nagyrákos és Óriszentpéter keresztnévei (1895–1969) (31 l.); 52. sz.: Görbedi Miklós: Tiszalök ragadványnevei (35 l.); 53. sz.: Sz. Jankó Katalin: Szombathelyi középiskolások szólítónevei (33 l.); 54. sz.: Kliment Zsuzsanna: Alap község mai család- és ragadványnevei (29 l.); 55. sz.: Dömötör Adrienne: Szigetvár „bosnyák” lakóinak ragadványnevei (29 l.); 56. sz.: Avas Kálmánné: Pankasz és Kisrákos ragadványnevei (21 l.); 57. sz.: Szabó T. Ádám: Kolozsvár és Felek adóösszeírása 1750-ből (107 l.); 58. sz.: Hegedűs Teréz Gabriella: Kisémedi ragadványnevei (48 l.); 59. sz.: Csáky Károly: Kelenye (Klenany) család- és ragadványnevei (56 l.); 60. sz.: Török Ildikó Mária: Sopronkövesd ragadványnevei (44 l.); 61. sz.: Juhász Aladár: Vága (Váhovce) mai személynevei (27 l.).

Amint a fenti listából is kiderül, a névtárak kétharmada ragadványnévi gyűjtéseket tartalmaz. Ez az arány kedvezőnek mondható, megfelel a magyar névtudomány érdekeinek, hiszen elsődrendű fontosságú a szóbeliségre jellemző, ezért mulékony, változó ragadványnevek (illetve szólítónevek) gyűjtése. Ezenkívül talán a ragadványnevek azok, amelyek a személynevek csoportján belül a legszínesebbek, s eleven motivá-

ciójuk miatt legszorosabb kapcsolatot tartanak a nyelven kívüli valósággal, a népi kultúrával. A helynevekhez hasonlóan kiválóan alkalmasak arra, hogy egyetemi, főiskolai szakdolgozatoknak vagy néprajzi, honismereti pályázatoknak tárgyául szolgáljanak.

A ragadványnévi adattárak zöme a Dunántúlról került ki: Sopronkövesd, Pankasz és Kísrákos (Őrség), Szigetvár, Alap (Fejér megye). Két dolgozat tárgyal a magyar nyelvterület északi részéről (Kisnémedi és a közép-szlovákiai Kelenye), egy az alföldi területről (Tiszaölök) származó anyagot. Közös jellemzőjük, hogy a neveket nemcsak betűrend szerint veszik számba, hanem a névadás indítéka (illetve eredet) szerint csoportosítják is őket. Ezzel az adattár már a feldolgozás első lépésévé is válik. *Csáky Károly* és *Kliment Zsuzsanna* művében a ragadványneveken kívül a vizsgált települések családnévállománya is megtalálható. Ez az összekapcsolás igen szerencsés, hiszen a ragadványnévadás egyik fontos kiváltó vagy támogató tényezőjére, a sok azonos családnévre is fény derülhet. Hasznos például az egyszerű családnévlista, amelyet Klimentnél találunk, de – továbblépve – a családnévek ugyancsak tipizálhatók a ragadványnevekhez hasonló szempontok szerint (l. Csákyknál), hiszen tulajdonképpen azok is egykor ragadványnevek voltak. Néhány más dolgozat szintén tartalmaz olyan kisebb alfejezeteket, amelyekben a szerzők röviden kitekintenek a többi személynévajtára (családnévekre, becenevekre, szólítónevekre), esetleg a köztük levő kapcsolatokra is utalnak. (l. *Török Ildikó Mária*, *Avas Kálmánné*, *Görbedi Miklós* füzeteit). Az adatközlő egységeket elemző részek egészíthetők ki. A nevek keletkezésével, életével, mozgásával, öröklődésével – változó terjedelemben – *Dömötör Adrienne*, *Hegedüs Teréz Gabriella* és *Török Ildikó Mária* foglalkozik.

A diáknevek, iskolai szólítónevek sok rokonságot mutatnak a ragadványnevekkel, a két kategória elválasztása és terminológiai megkülönböztetése mégis indokolt, amint ezt *Sz. Jankó Katalin* másokat megerősítve meggyőzően kifejti (Szombathelyi középiskolások szólítónevei). „Megszületésük az iskola (osztályközösség) életéhez kötődik, s a tanulmányok befejezését csak ritkán élik túl. Megalkotásuknál elsődleges szerepet a diákság tréfálkozó kedve játsza, ott húzódik mögötte a diákélet minden színe, a szórakozás, a romantika, a túlburjánzó képzelet, a játék, a kedveskedés, az összetartozás, a kötekedés” – írja. Maga egy szakmunkásképző intézet, illetve szakközépiskola másodéves tanulóihoz folyamodott anyagért. A nevek nyelvészeti vizsgálatán, rendszerezésén túl rámutat arra is, hogy a tanár a diákjai szólítóneveinek ismeretében mélyebben megismerheti osztályának közösségi szerkezetét, a megnevezettek helyzetét az osztály „mikrotársadalmában”.

Juhász Aladár egy falu (Vága = Váhovce: Csehszlovákia) teljes mai névanyagának – pontosabban a beceneveken kívül a három nagy személynévcsoport: családnévek, keresztnevek, ragadványnevek – felgyűjtésére vállalkozott. A tanácsai nyilvántartás alapján gyakorisági listát állított össze a család- és keresztnevekről, majd a szóbeliségből gyűjtött ragadványneveket közli a névadás indítéka szerint csoportosítva. Ez utóbbiak közül külön alfejezetben tér ki azokra, amelyek magyarázatra szorulnak, illetve tájszót tartalmaznak.

A történeti névizsgálat céljait két füzet szolgálja. *Avas Kálmánné* Nagyrákos és Óriszentpéter keresztneveit dolgozta fel az állami anyakönyvek alapján 1895-től (az állami anyakönyvvezetés megindulásától) 1969-ig. (A nagyrákosai anyagot csak 1949-ig gyűjtötte össze.) Az adattár szerkezete, közlési elvei megfelelnek a sorozat kialakult

gyakorlatának, azaz a vizsgált korszakot kisebb intervallumokra osztva előbb egy névgyakorlati lista, majd egy betűrendes összeállítás következik. (Külön a nők és férfiak, előfordulási számmal és részesedési százalékkal regisztrálva.) A bevezetésben utal a szerző a névválasztást befolyásoló hagyományos tényezőkre is (keresztnev-öröklődés a családon belül, a névnapok közelségének hatása a névadásra, keresztszülők stb.).

Szabó T. Ádám történeti névtára alapjául egy 1750-es adóösszeírás szolgált, amelyből szülővárosának, Kolozsvárnak és egy Kolozs megyei községnek, Feleknek (ma: Feleacu) a személyneveit írta ki, dolgozta fel. Bevezető megjegyzései után munkája első felében az összeírás rendjét követő betűhív, számozott névlista áll, amely jegyzetekkel és – ahol lehetséges – nemzetiségre, illetve nyelvi eredetre utaló jellel, megjegyzéssel egészül ki. (A kolozsvári anyagban szép számmal vannak német eredetű családnévek, a felekiek pedig túlnyomó többségben románok.) A mű második nagyobb egysége a betűrendes családnévmutató. Az ezt követő néhány lapnyi terjedelmű feleki adólajstromhoz nem készült mutató.

Juhász Dezső

Murádin László: Szavak színeváltozása.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1983. 271 l.

Murádin kötete nyelvművelő cikkeinek gyűjteménye. A cikkek a kolozsvári Igazságban a szerző Nyelvművelés című rovatában jelentek meg. Ezekből közöl mintegy kétszázat. A kötetet „Előszó helyett” címen Sütő András ajánló sorai vezetik be, amelyekben a szerző fontos alapelvét („az anyanyelvet is tanulni kell!”) építi tovább, és erről szólva elsősorban a szülők és pedagógusok felelősségéről ír.

Maga a kötet jó válogatás eredménye. Változatos témaköre, a sajátos helyi jelenségeket nem számítva, a többi ilyen jellegű kiadványokéhoz hasonlít. Szó van benne az anyanyelv jelentőségéről, a nyelvművelés fontosságáról, jellegéről és módszeréről. A cikkek egy része helyesírási, ejtésbeli, szóhasználati és grammatikai hibákat tárgyal, vitatott nyelvhelyességi kérdésekről (pl. a *-nök, -nök* ragról) szól. Más része viszont a nyelvtudomány eredményeit népszerűsíti, a nagyközönség nyelvi műveltségét gyarapítja. Olvashatunk érdekes szófejtéseket, szólás- és közmondásmagyarázatokat, névetimológiákat.

Látható, hogy a kötet tartalma gazdag és változatos, ami kétségtávol a szerző érdemeit jelzi. Fontos persze az is, hogy nyelvművelő felfogása, szemlélete jó, mentes minden lehető túlzástól: nem vaskalapos, nem túlon túl liberális. Murádin kötete lényeges hibákat tesz szóvá, fontos kérdésekről ír ötletesen, szellemesen.

Szabó Zoltán

Név és társadalom.

A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.) Szerkesztette: Hajdú Mihály és Rácz Endre. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1981. 160, 266 l.

1980-ban volt Magyarországon a harmadik névtani konferencia.

Az előadások tematikai hovatartozásuk szerint kerültek a kötet négy fejezetének valamelyikébe. (1) A személy- és (2) helynevek kutatásával, (3) a helynevek gyűjtésével és (4) az egyéb tulajdonnevek kutatásával foglalkozó dolgozatok előtt összefoglaló, problémafelvető előadásokat olvashatunk. Szerzőik, *Hajdú Mihály*, *Mező András*, *Ördög Ferenc* és *J. Soltész Katalin* hírt adnak a világ különböző nyelveinek tulajdonnévfajtaikat kutató szakemberek igen sokirányú munkájáról. Kevesebb az elismerő szavuk viszont a magyar névtanról, bár a mi tulajdonneveink vizsgálatában is születtek tiszteletre érdemes művek hazai és a szomszédos országokban élő nyelvészek tollából.

Az egyes tulajdonnévfajttal foglalkozók közül *Korompay Klára* azt mutatja ki, hogy nyelvünkben a patronymicum képző szerepét is betöltő *-a*, *-e*, *-i* képzővel alkotott személynevek nem képviselnek magában vizsgálható, zárt csoportot. *Kázmér Miklós* előadásából azt tudjuk meg, hogy a régiségben a közszói eredetű személynevek lefordítása a literátus réteg névanyagára volt jellemzőbb, a népi nevekben sokkal inkább valóságos párhuzamos névadásról van szó (pl. *Liptak* ~ *Liptai*, *Kamenszky* ~ *Kwwy*, *Kohut* ~ *Kakas*, *Pekar* ~ *Süteő*, *Lakatos* ~ *Szleszar* stb.).

A nyelven kívüli valóság jobb megismerését szolgálják *Barabás Jenő* következtetései. Ő ugyanis azt állítja, hogy a hódoltság előtti Nagykőrös, Kecskemét stb. nem kizárólag agrártelepülés, hiszen a személynevek tanúsága szerint jelen volt a színesfém-feldolgozás, a finom kézműipar is. A XVIII. századi agrárirányú fejlődésre utalnak viszont a kovácsok, kocsigyártók, bognárok. A népességmigrációt jelzi a népnévi családnevek régiségbeli nagy változatossága. A *Jász* XVI. századi meglepő gyakorisága pedig arra vall, hogy akkoriban a jász még élő nyelv lehetett.

A budapesti VIII. kerületben 1979-ben anyakönyvezett újszülöttek keresztnéveinek vizsgálatával foglalkozott *Büky Béla*. Az írói névadás indítékairól tudunk meg érdekes mozzanatokat *Kovalovszky Miklós* dolgozatából.

A földrajzi nevekkal foglalkozó előadások közül szélesebb közönséghez szólónak látszik *Balázs Jánosé Séd* folyóneveinkről. Nyelvészeti szempontból úttörő munkáról számol be *Juhász Dezső*, aki lényegében elsőként tanulmányozta a magyar nyelv tájnéveit.

A nyelvi adatok és a nyelven kívüli valóság lehetséges összefüggései okán emelendő ki *Takács Lajos*nak gazdag levéltári anyagot értékesítő dolgozata *Förtés* szavunkról, továbbá *Kristó Gyula* munkája, melyben kimutatja, hogy a történeti források némelyike kétségtelenül jelzi: személyek nevéből igenis keletkeztek helynevek.

Nagyjelentőségű munkálatok során szerzett tapasztalatokról beszélt *Penavin Olga*. Előadása tulajdonképpen már a kötet harmadik nagy fejezetébe vezet át. Penavintól ugyanis a Jugoszláviában élő magyarság körében folyó földrajzinev-gyűjtésről értesülünk. Megtudjuk, hogy *A Vajdaság helységeinek földrajzi nevei* című sorozat 1980-ig megjelent négy kötetében 47 település földrajzi neveinek adattárát tették közzé.

A földrajzinev-gyűjtésről szóló fejezetben Veszprém, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemp-

lén, Csongrád, Győr-Sopron, Komárom és Vas megyéből gyűjtött nevek eddigi kutatásának eredményeiről olvashatunk dolgozatokat. *Mészárosné Varga Mária*éből arról értesülünk, hogy Veszprém megye tapolcai járásában minden második tereptárgynak két neve is van, archaikusabb nyelvi állapotot elsősorban a köznévi eredetű földrajzi nevek képviselnek.

A miskolci belterületi név keletkezést vizsgálja *Kováts Dániel*. Más tudományág képviselőjében *Földi Ervin* arról számolt be, hogy a nyelvészeti célú névgyűjtések a térképészet számára is nélkülözhetetlenek. Az archeológusok közül *Torma István* arról szól, hogy a régészeti lelőhelyekhez fűződő néphagyományok, mondák is névalkotó tényezők. Hangoztatja, hogy olykor a régész számára is igen fontos a nyelvjárási különbségek ismerete. Hiszen pl. az elpusztult középkori település helyének neve a Dunántúlon *Faluhely*, míg a Tiszántúlon *Telek*.

Az egyéb tulajdonnevekkel foglalkozó dolgozatok egyikében *Bachát László* arra hívja fel a figyelmet, hogy a beszédhelyzet nemcsak a személynevek, hanem más tulajdonnevek használatát is befolyásolja. Így beszédhelyzettől függően mondanak Nyíregyházán *Ér-t* vagy *Gangesz-t*, *Konzervgyárat* vagy *Lecsó-t*, a fiatalok *Szimfónia* cigarettanév helyett *Koncert-et*, *Beethoven-t*.

Az intézménynevekről szólva *Ördög Ferenc* megállapítja, hogy a patikanevek intézményes eltörlésével nyelvi, művelődéstörténeti emlékek mentek feledésbe. A budapesti telefonkönyv alapján vizsgálta a város vendéglátóipari egységeinek nevét *Posgay Ildikó*, s arról tudósít, hogy ezek neveként igen gyakori a (becézett) női név, a nevek 58%-a közsői eredetű (közülük legtöbb a növénynév, de vannak állatnevek és ételnevek is). Felfigyel az idegen vagy idegen hangzású nevek divatjára, s helyteleníti is ennek túlzásba vitelét. Megállapítja, hogy kevés az eredeti, ötletes név (amilyen pl. a *Tere-feré*).

A konferenciát berekesztő *Lőrincze Lajos* meleg hangon idézi saját emlékeit kezdő névtanos korszakáról, beszélgetéseit a névtanban is mesterként elismert Szabó T. Attilával azokról az időkről, midőn maga is befogadtatott a szakterület berkeibe.

A *Zárszó-t* követi *Függelék-ként Juhász Dezső* tudományos ismeretterjesztő dolgozata *Veszprém megye helységneveinek rendszere* címen, mely a vendéglátó megye szíveségéért kijáró, az alkalomhoz igen illő, jól választott szakmai vizsonzás.

Lőrinczi Réka

Nyelvészeti Tanulmányok 1983.

Szerkesztette és az előszót írta: B. Gergely Piroska. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 207 l.

A *Nyelvészeti Tanulmányok* című sorozat második kötetének témája a magyar nyelv története. A kolozsvári nyelvészek hét tanulmánya változatos nyelvtörténeti tárgykőről tanúskodik.

P. Dombi Erzsébet az *iránt* névutó történetére vonatkozó eddigi ismereteinket gazdagítja. Számba veszi a keleti nyelvjárásokban jelentkező alakváltozásait (kronológiai és térbeli elterjedésüket), valamint a kérdéses névutó jelentésszerkezetét, funkcióját, sőt – a nyelvtörténetben ritkaságszámba menő stilisztikai szempontként – stílusnemek

szerinti rétegződéseit is. *B. Gergely Piroska* az időnek és szócsaládjának a történeti vizsgálatával foglalkozik. A dolgozat legfigyelemreméltóbb része az ugyan gazdag adatanyagú, de szűkebb nyelvjárási összefüggésekből való kitekintés, ahol a szerző az idő jelentéstörténetének főbb fejlődési irányait a nyelvtörténeti korszakokhoz köti.

Nagy Jenő Dolmány című tanulmánya összehasonlító szó- és viselettörténeti adalékokat tár föl. A szerző figyelemmel van a szó és fogalom román és erdélyi szász megfelelőire is. A gazdag adatanyagra alapozott vizsgálatokból kiderül, hogy hogyan módosult a *dolmány* jelentése, és hogy hogyan változott, alakult jellege a három nyelvben és a három népviseletben. *Kósa Ferenc* a székely rovásfeliratok nyelvtörténeti tanulságait összegezi. Kiindulópontja ugyanis az, hogy a rovásírás eddigi kutatásainak az eredményei nemigen épültek be a magyar nyelvtörténeti vizsgálatokba, szintézisekbe, a bennük lappangó nyelvtörténeti értékeket alig hasznosították. A szerző a rovásfeliratokat történeti hangtani, alakotani, szótani és helyesírási (hangjelölési) szempontból fogja valátóra.

Kabán Annamária Apáczai, Melius és *Pápai Páriz* műveiből vett szövegrészeket vizsgál szövegnyelvészeti, ezen belül mondat szerkezeti szempontból. Vizsgálatainak célja annak kimutatása, hogy az így elemzett szövegrészeknek mint szövegtípusoknak jól meghatározott, világosan jellemezhető mondat szerkesztési sajátosságai vannak. *Takács Éva* dolgozatának tárgya Csík-, Gyergyó- és Kászonszék XVII. század eleji személynévei. A feldolgozás alapja a kéziratos lustrák, amelyeket 1614-ben készítettek a székely székek férfilekosságáról.

Szabó T. Attila Gyarmathi Sámuel nyelvtudományi munkásságáról ír új adatokban és szempontokban is gazdag megemlékezést halálának másfélszázados évfordulóján. Munkásságának méltatását tudománytörténeti távlatba állítja, amivel Gyarmathi értékelését nemcsak tárgyilagosabbá, hanem sokoldalúbbá is teszi.

Szabó Zoltán

Papp György: Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára. I.

Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1982. 42 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 8.)

A határainkon kívüli helynévkutatásban messze elől jár Jugoszlávia magyar nyelvészeti irodalma. A Vajdaság magyarok lakta községeinek összegyűjtött helyneveit már évek óta sorozatban teszik közzé Penavin Olga és a közelmúltban meghalt Matijevis Lajos szerkesztésében. Ez a nyolcadik kötet a sorozatban.

A Bevezetés tájékoztat az anyaggyűjtés és ellenőrzés módszereiről. Külön érdekessége ennek a földeladási hirdetések figyelése, az ablakokban szereplő hirdetményekben szereplő helynevek toldalékos használatának összegyűjtése. Sok történeti adatot tartalmazó kiadványt említ itt meg a szerző, amelyek forrásmunkaként is használhatók a névtörténet további kutatása számára.

Az adatok közlésének módja az eddigi gyakorlat szerint történik. Először a község nevének adatai, névváltozatai állnak. A történeti nevek mellett az előfordulás évszámát

is megkapjuk. A magyar köznyelvi és népnyelvi alakokat a szerb-horvát népi és hivatalos nevek követik. A község általános ismertetéséből sok névtani és helytörténeti, néprajzi és településtörténeti adatot megtudhatunk.

Az egyes településeken belül betűrendben sorolja föl az adattár a neveket. Utána következnek a névváltozatok, történeti nevek, magyarázatok. Ezek oldottabb formájúak, olvasmányosak, jól szolgálják az ismeretterjesztést is. Sok személynévi, elsősorban ragadványnévi adatot is összegyűjthetünk ebből az adattárból.

Nagyon érdekes és értékes a 18. lap táblázata, amely valamennyi község egyenkénti lakosságösszetételét mutatja be számszerűen, az 1981. évi összeírás alapján. Eszerint a Kanizsai Kommuna lakosságának 87,35%-a vallotta magyarnak magát. (Meglépő, hogy néhány „hovartartozás nélküli” és sok – 885 – „jugoszláv” szerepel a nagy számú szerb, horvát, macedon stb. mellett.)

A földrajzi köznevek külön fejezetben találhatók. Először a magyar neveket kapjuk betűrendes felsorolásban, pontos, szabatos értelmezéssel, jelentésmegadással, majd ezt követik a szerbhorvát földrajzi köznevek.

Az adatközlők felsorolása, az ellenőrzők nevei, szakirodalom- és forrásjegyzék, végül szerbhorvát nyelvű összefoglalás zárja a sok értékes adatot tartalmazó kötetet.

Hajdú Mihály

Pável Márta: Ács község szólásai.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1983. 66 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 21.)

A tanulmány bevezetője a kezdetektől napjainkig ismerteti a Komárom megyei nagyközség: Ács történetét. A gyűjtőmunka körülményei után a feldolgozás módjáról vall az olvasónak, majd jellemzi az összegyűjtött anyagot. A Tolnai Vilmos által használt fogalmi körökbe rendezi gyűjtött szólásmódjait és szóláshasonlatait. Ezek: a test és részei; az állatvilág; a foglalkozás; a babona; a vallás és az egyház; az élet; az eszközök; az adoma; a szokás és a játék; az elemi cselekvések köre. A betűrendes adattár 607 adatot tartalmaz; a mai helyesírással írtak mellé a kiejtést tükröző alakokat is leírja. A kötetecske végén találjuk az adatközlők nevét és korát, a gyűjtés időpontját (1972), az átdolgozás és lejegyzés dátumát (1979).

Polónyi Szücs Szilárd

Penavin Olga–Matijevics Lajos: Becse és környéke földrajzi neveinek adattára.

Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1983. 227 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 9.)

A jeles sorozat, amely a jugoszláviai Vajdaság magyarulta helységeinek földrajzi neveit teszi közzé, ezzel a kötetével a kilencedik számához érkezett.

Ez a kötet négy település (Bácsföldvár, Becse, Drea és Péterréve) helyneveit tartalmazza, valamint közread egy dolgozatot Becse helyneveiről, amelyet az azóta elhunyt magyar nyelvész-kutató, Mirnics Júlia, Becse szülötte készített mintegy tizenöt esztendővel ezelőtt, de mindeddig nem jelent meg.

A könyv előszava a sorozat keletkezésének, megindulásának körülményeit ismerteti először, majd tájékoztat a helynevek információértékéről, fölhasználásának lehetőségeiről. Elmondja a gyűjtés és ellenőrzés módszereit, a közzététel elméleti és technikai elveit, megoldásait. Hangsúlyozza, hogy az eddigi kötetekhez hasonlóan elsősorban adattárat tartalmaz, nem szándékozott etimológiai fejtegetésekbe bocsátkozni, s csupán a népies névmagyarázatok, népetimológiákat közli. A szerbhorvát nyelvűekkel való együttélés következtében gyakori kétnevűségre mindig kitér, a magyar népi nevek után közli a szerbhorvát népnyelvi alakokat, ha talált ilyeneket az anyaggyűjtés folyamán a kutató.

Az első nagyobb fejezet a Becsei Kommuna bemutatását tartalmazza. Itt nem csupán a földrajzi elhelyezkedésről kapunk tájékoztatást, hanem településtörténeti, művelődéstörténeti és statisztikai adatokat is közölnek a szerzők. A 17. térkép szemlélteti a Becsei Kommuna elhelyezkedését a Vajdaság kommunái között.

Ezek után településenként kapjuk a helynévi adatokat. Minden egyes esetben a település nevének, névváltozatainak, történeti és népi alakváltozatainak bemutatásával kezdődik a fősorolás. Ezt földrajzi és történeti adatok követik, de minden egyes esetben olvashatunk a helység szülötteiről, egyéb nevezetességeiről. A település nevének etimológiája zárja az adattár első részét.

A második rész minden településnél a helynevek betűrendes fősorolása. Valamennyi névcikk magyar köznyelvi alakkal kezdődik, amit a magyar népi ejtésű névalak követ. Minden egyes név esetében szerepel a névcikkben a hol?, honnan?, hová? kérdésre felelő teljes névalak népnyelvi formában. Szerbhorvát népnyelvi alakot és hivatalos névformát (zárójelben) akkor kapunk, ha egyáltalán találtak ilyeneket a gyűjtők. A nevekhez fűződő magyarázatok, népetimológiák, az objektumra vonatkozó megjegyzések, helytörténeti adatok stb. zárják az egyes szócikkeket.

A négy település helynevei után az azokon használt, az adattárban előfordult földrajzi köznevek következnek. Először a magyar nyelvben használtakat sorolják föl a szerzők. Valamennyi mellett megadják a népi ejtémódot és a pontos jelentést.

A könyvet az adatközlők, gyűjtők, ellenőrzők neveinek fősorolása, irodalomjegyzék és szerbhorvát nyelvű összefoglalás zárja le.

Külön kell szólni *Mirnics Júlia* fönt említett dolgozatáról, amelyet Becse helyneveinek adattára után találunk. Ez részletes történeti bevezetés, az eddigi névfajtási kísérletek fősorolása után a belterületi és külterületi nevek külön történő rendszerezését, földolgozását tartalmazza. A falurésznevek után fősorolja az utcaneveket, majd az építmények, létesítmények neveit. A külterületi nevekről betűrendes fősorolásban ad részletes magyarázatokat, s ahol talált, történeti névadatokat pontos forrásjelzettel.

Hajdú Mihály

Pethő Zsoltné Németh Erika: Szentendre utcanevei.
Szentendre, 1983. 215 l. 1 térk. (Pest megyei Téka 3.)

Az utóbbi időben egyre több település tárja föl utcaneveinek történetét, ennek egyik szép példája ez a kötet is.

A könyv első része megismertet bennünket az adatgyűjtés módszereivel, a forrásokkal.

Az utcanevek történetét hat időszakra elkülönítve tárgyalja a szerző a bevezetésben. Az első szakasz a hivatalos névadás előtti időszak, amelynek ugyan még nem voltak hivatalos utcanevei, de az utcák meghatározása, a helyek lokalizálása mindenképpen megtörtént a népi és a hivatalos névadásban egyaránt. A második időszak az 1894-ben bekövetkezett utcaelnevezésekkel kezdődik, s 1925-ig tart. Az itt említett 90 utcánévnek még egyötöde sem (16) személynévi eredetű, s több mint kétharmada természetes névadás termékeként keletkezett.

Az 1925-ben történt átfogó utcanévrendezésről is igen alapos részletezést kapunk a könyvben. A megállapított 156 utcanévet névadási indítékuk szerinti csoportokban sorolja föl a szerző. Az utcák nevének 2/3-át ma is használják.

A következő időszak a külterületen történő utcaelnevezéseken kívül csupán két névváltozást tartalmaz. Az 1945 utáni évek folyamatos utcanévváltoztatást mutatnak. Jellemző a Király utca, Királyhegy, Király-patak, Király-forrás stb. neveinek megváltoztatása.

Az utolsó időszak az 1979-ig folyó elnevezéseket tartalmazza, ekkor zárja ugyanis gyűjtését a szerző. 18 csoportban sorolja föl az akkor előforduló 446 nevet. Rendszerezésével, megállapításainak nagy részével egyet lehet érteni, s annak ellenére, hogy előszavában lemond a névtani vizsgálatokról, igen alapos és mélyreható névtani földolgozást ad valamennyi időszakból.

A könyv második nagy része az egyes utcák neveinek történetével, magyarázataival foglalkozik. Betűrendben sorolja föl az utcaneveket, s az utcák meg a nevek történetéről elmélyült, részletes leírásokat ad. Nagyon sok helyen idézi az elnevezési jegyzőkönyvrészleteket, néhol népi visszaemlékezéseket, versrészleteket, sok helyütt nagyon értékes régi fotókat közöl.

A könyv függeléke időszakonként betűrendben felsorolja az utcaneveket, teljes összesítést ad térképi és lapszámmutatóval, végül jegyzeteket és irodalomjegyzéket tartalmaz.

Hajdú Mihály

Somogyi Béla: A whist kártyajáték magyar szókészlete (1824).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1983. 29 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 16.)

A szerző anyagát egy 1824-ben megjelent 70 oldalas könyvecskéből veszi, amely a Széchényi Könyvtárban található, két példányban. „Pozsonban, Wéber Simon Péter és Fiának betűivel. 1824.” nyomtatták ki.

A mű beosztásának ismertetése után a szerző („... egy Hazafi”) ajánlását olvashatjuk. A továbbiakban Somogyi a whist szókészletéről s magáról a whistről szól. Munkájának leghosszabb része a szótár, amelyben 229 kis szócikkben mutatja be a forrásként szolgáló könyvecskében található szavakat, kifejezéseket. A szótár és a szócikkek felépítését részletesen megmagyarázza.

Polónyi Szűcs Szilárd

Symposium saeculare Societatis Fenno-Ugricae 1.–3. XII. 1983.

Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1983. 281 l. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 185.)

A százéves helsinki Finnugor Társaság ünnepi szimpoziumára készített 17 előadás szövegét előre publikálták egy igen rövid bevezetővel együtt. Német, észt, angol, magyar, orosz nyelvűek az előadások (csak finn nyelvű nincs köztük), a szerzők között ezen kívül még skandinávok és mások (pl. holland) is előfordulnak (itt a franciát hiányoljuk). A hat magyar szerző közül van göttingeni, bécsi, szegedi, debreceni és budapesti nyelvészprofesszor. Minthogy a szimpoziium fő témája az uráli nyelvek kapcsolatai más nyelvekkel volt, a nem-nyelvészeti megközelítés a háttérben is alig volt észrevehető.

Tematikusan skandináv, finnségi finn, szamojéd és altáji nyelvek kerültek elő. Külön foglalkoztak a szláv és germán jövevényszavakkal. Magyar szempontból néhány közvetett érdekű dolgozaton kívül *Bereczki Gábor* tanulmánya (A török nyelvek hatása a magyarra) a legfontosabb. Ebben, még mindig programszerűen és rövidítve, a további kutatások számára számos feltűnő egyezést tárt fel. Néhány előadó nem jelenhetett meg a szimpoziumon, amelyen igen érdekes vita folyt. Ez, és egy késve érkezett előadás (Hans Fromm: *Germanisch-finnische Lehnforschung und germanische Sprachgeschichte*) később és külön jelenik majd meg.

Voigt Vilmos

Szabó Gyuláné: A debreceni paszományos mesterség szakszókincse.

Kiadja a Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszék, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1983. 75 l. (Magyar Csoportnyelvi dolgozatok 19.)

A kötet egy kiválasztott mesterember, a debreceni Barcza Ferenc paszomány- és gombkötő mester élete és munkássága alapján igyekszik betekintést nyújtani e kiveszében levő mesterség mindennapjaiba. Az érzelmileg erősen irányított szerző – hiszen édesapja munkásságát dolgozza fel – először nagyon alapos (egészen a klasszikus korokig visszamenő) ismertetést ad ez ősi mesterségről igen komoly filológiai kutatás alapján. Részletes leírást olvashatunk az egyes korszakok, de főleg a paszományviselet társadalmi-szakmai meghatározottságának sajátosságairól. Viselettörténeti, ipartörténeti szempontból is nagyon érdekesek a közölt visszaemlékezések. Majd Barcza Ferenc munkásságát méltatja a szerző.

A kötet második részében szakszótárt találunk. S itt részletes szakmai magyarázat csatlakozik a címszóhoz. A kiegészítő szómutató után néhány rajz teszi teljessé a kis dolgozatot.

Fodor Katalin

Szabó József: A mondatszerkesztés nyelvészeti vizsgálata a nagykönyvi nyelvújráshoz.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 278 l. (Nyelvészeti tanulmányok 26.)

A szerző munkájában szülőfaluja Nagykönyvi község nyelvújrási mondatát vizsgálja a Deme László által kidolgozott mondatszerkezeti analízis segítségével, kiegészítve ezt a nyelvészeti egyes szempontjaival.

A bevezetés a nyelvújrási mondatok történetét vázolja fel, majd az anyaggyűjtés és a feldolgozás módszertani problémáit tárgyalja.

Ezután a magnetofonszalagról lejegyzett szövegek, a 100 000 betűhelynyi korpusz mondati vizsgálatának eredményeivel ismert meg. Először a mondatok és tagmondatok arányait, azaz a mondatok szerkesztettségi fokát vizsgálja a szerző. E szempont legfontosabb vizsgálati eredménye, hogy egzakt bizonyítékokkal szolgál az ellen a feltevés ellen, hogy a parasztember elsősorban egyszerű mondatokban beszél. Nyelvészeti szempontból a szerkesztettség mutatói azt tükrözik, hogy míg a nemek között nincs jelentős eltérés e téren, addig nemzedéki szempontból már van: a középkorúak, de különösen a fiatalok beszédében növekszik a többszörösen összetett mondatok számaránya.

A következő szempont a mellé- és alárendelésnek és fajtáik megoszlásának vizsgálata. E fejezet legfőbb eredménye, hogy egy másik „babonát” is eloszlat: azt, hogy a népnyelvre az egyszerűk mellett a mellérendelő összetett mondatok kedvelése jellemző. A dolgozat ugyanis statisztikailag igazolja a mellé- és alárendelt mondatoknak körülbelül azonos megoszlását az egyes szövegekben. A szerkesztettségi mutatókból az is kiderül még, hogy a fiatalok beszédében – az idősebbekéhez képest – növekszik a mellérendelt összetett mondatok aránya. Ezzel csengenek össze a harmadik vizsgálati szempont eredményei is: az egymás mellé- és alárendeltség, azaz a szinteződés mélységi mutatói ugyanis további adatokkal szolgálnak ahhoz a megállapításhoz, hogy az idősek előadásmódja informatív, tájékoztató, a fiataloké pedig főként narratív, elbeszélő jellegű.

A továbbiakban a mondatokban és a tagmondatokban jelentkező szó mennyiség átlagait vizsgálja a szerző. Ezen belül vizsgálja a mondatteherjellemet a tartalmas szavak alapján, majd az összes szó alapján. A tartalmas szavak vizsgálatából egyrészt az látszik, hogy az egy mondatra eső átlagos szó mennyiség a fiatalok beszédében meglehetősen növekszik az idősebbekéhez képest, másrészt pedig az, hogy e szempontban nyilvánul meg leginkább a népnyelv egyszerűsége (nem pedig az egyszerű, illetve mellérendelt összetett mondatok kedvelésében). Ezt igazolja az ultrarövid (egy-, két-, háromszavas) mondatoknak a nagykönyvi nyelvújráson belüli viszonylag nagy gyakorisága is. Az összes szó alapján végzett mondatteherjellem-vizsgálatból kiviláglik, hogy a fiatalok beszé-

dében — a köznyelv hatására — növekszik a határozott névelő és a valódi kötőszók előfordulási aránya (azaz kissé visszaszorul a kötőszó nélküli kapcsolásmód), töltelékelemek viszont az idősebbek beszédében fordulnak elő kétszer olyan gyakran, mint a fiatalokéban.

A dolgozathoz függelékként csatlakoznak a vizsgálatra felhasznált szövegek, melyek néprajzi szempontból is értékesek, de egyben nyelvjárási olvasókönyvként is hasznosíthatók.

Forgács Tamás

Szabó József: Nyelvjárási szöveggyűjtemény Nagykönyiből.

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1982. 170 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 163.)

Szabó József koncepciózusan gyűjtött, lejegyzett és szerkesztett szövegek bemutatásával egy falu nyelvjárásáról ad képet.

A bevezetőben a szerző részletesen ismerteti a gyűjtés szempontjait, körülményeit, menetét. Szülőfalujában dolgozott, a helyi dialektus anyanyelvjárása, az adatközlők jórészt ismerősei, rokonai. Ez lehetővé tette a természetes beszédhelyzet megteremtését.

Részletesen kitér Szabó József a lejegyzés kérdéseire is. Az egyes hangjelölési problémákon túl röviden érinti a szövegegész lejegyzésével összefüggő gondokat, pl. a mondatokra tagolás kérdését.

Az anyagi kultúra címszóval közölt tizennégy szöveg foglalkozik a falu múltjával, és képet ad a paraszti munkák egész soráról, az erdőművelésről, a gabonatermesztés részmunkáiról, a növénytermesztés legkülönbözőbb ágairól, az állattartásról, ezeken túl a táplálkozási, ruházkodási szokásokról és az ezekhez kapcsolódó tevékenységekről.

A szellemi kultúra körébe sorolható szövegek elsősorban az ünnepek, illetve az ünnepekhez kapcsolódó szokások bemutatását szolgálják, de színes leírását találjuk bennük a családi élet nagyobb eseményeinek és a hozzájuk kapcsolódó szokásoknak (születés, lakodalom stb.), valamint a népi hitvilág megnyilvánulásainak, a népi orvoslás néhány sajátosságának.

A harmadik fejezetben kaptak helyet az anekdotikus jellegű szövegek, életrajzi ihletésű történetek. Ezek az emocionális töltésű, hosszú, összefüggő „előadások” nyelvészeti szempontból is a leginkább hasznosíthatók.

A kötet végén található függelékben a szerző valamennyi adatközlőjét bemutatja röviden, személyére vonatkozó legfontosabb tudnivalókkal, egy-két mondatban összefoglalt nyelvi életrajzzal.

Fodor Katalin

Szilágyi Ferenc: A magyar mondat regénye.

Szórakoztató mondattan – történeti és nyelvhasználati alapon. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 337 l.

A tudománynépszerűsítő könyv folytatása a szerző szavak világáról írott két kötetnek (A magyar szókincs regénye, 1972. és A magyar szó költészete, 1978.), egyben része egy tervezett trilógiának, amely a magyar hangok és a magyar mondatok „regényét” (történetét) és „költészetét” (stilisztikáját) szándékozik bemutatni.

Az ősi hangkitörésektől, az egyszavas hangutánzó eredetű ősmondatoktól indul el Szilágyi, majd az igenévszó rejtelmét bogozza. Ezután arról olvashatunk, hogyan jutunk el az ősi szófaji közösségtől az egyes névszók – főnév, melléknév, számnév – szétválásához. A következő fejezet az egyes névmásfajták kialakulásával ismerteti meg bennünket. A mondat kötőelemeinek – a névutók, ragok, kötőszók, névelők – létrejöttének vizsgálata során jól látható az is, hogyan segít megértetni a nyelvtörténet a névszótövek használatát. Innen logikusan vezet tovább a szerző az olvasót az egyes igeformák, az igeképzés és az igenevek, majd az igehez társuló szavak: a határozószók, a módosító szók és az igekötők világába. A mondatépítés „előre gyártott elemei” az összetett szavak. A mellérendelő és az alárendelő szóösszetételek létrejöttével is részletesen foglalkozik Szilágyi Ferenc. Majd arra a kérdésre ad választ, hogy az egyes szófajok milyen mondatrészekké válhatnak a mondatban. Megismerkedhetünk az alany–állítmányi, a tárgyias, a jelzős és a határozós szerkezetek kialakulásával. Kitér Szilágyi az egyeztetés, az alanyi és tárgyias ragozás kérdéseire is. Az utolsó fejezet az egyes mondatfajták megjelenésével foglalkozik.

A könyv végén rövid összefoglalást ad a szerző a magyar mondat kialakulásáról, sorra véve, hogy az egyes történelmi korokban milyen nyelvi elemek tűntek fel, hogyan alakultak, fejlődtek a mondat egyes alkotórészei, milyen változások következtek be nyelvünk szerkezetében. Szilágyi megállapításait a régi és a mai magyar nyelvekből, a gyermeknyelvből, rokonaink és más népek nyelvéből vett gazdag példaanyag és irodalmi idézetek teszik szemléletessé.

A kötetet a hangtani jelek és jelölések táblázata, valamint irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből.

Szerk.: Rácz Endre és Szathmári István. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 364 l.

A leíró nyelvi kutatások és eredmények ismertetésére az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke egyetemi segédkönyvekként tanulmányköteteket jelentet meg. E sorozat negyedik kötete a 15 szövegtani tanulmányt tartalmazó kötet.

Bakos József (Felolvasásra és előadásra szánt szövegek alkotása, értelmezése és hangosítása) szerint „a szövegalkotásnak a hangos stílushoz kell idomulnia. Ez a mondani-való könnyen érzékelhető tagolásában ... jelentkezik.” A hallgatónak együtt kell gondolkodnia az előadóval – a szövegszerkesztéssel ezt az együttgondolkodást lenne kívánatos elérni. Ennek eszközeit, a használható eszközök sokféleségét mutatja be a tanul-

mány. *Békési Imre* (A sorrend szerepe a komponensek beszerkesztésében) alapállítása: a szövegegység szerkezete a komponenseik beépülési sorrendjével azonos. Ezt a hipotézist igazolja a tanulmány, megvizsgálva a szavak, mondatrészek, majd felsőbb nyelvi szintek (tagmondatok, mondatok, szövegegységek) beépülési sorrendjét. Megállapítja, hogy alsóbb nyelvi szintek bizonyos jelenségeit a felsőbb szintek magyarázzák, és, hogy a sorrend az az általános eszköz, amely a kommunikáció konkrét körülményei és céljai szerint a szöveg sorrendjét megtartani vagy átstrukturálni képes. *Deme László* (A szöveg és a szövegegység néhány jellemzője) szerint minden szöveg egy függvényrendszerben létezik. E rendszer szintjei: a közös nyelvűség, a közös előismeretek, a közös előzmények, a beszédhelyzet. A bekezdések nem csupán mondatok egymásutánjai, hanem szervezett együttések. A szervezettség, az „egybeszerkesztés kényszere” nemcsak a mondaton belül, hanem tagoltabb szövegeken belül is érvényesítendő elv. A mondatok és a bekezdések belső sorrendjét a beépítettségük határozza meg, vagyis a megszerkesztettségre a beszerkesztettség hat. Ám a magasabb rendező elv a szöveg: a mondatok azért olyanok, amilyenek, mert a szöveg szervezi őket. A szövegjelleg a mondatok formai oldaláról is tetten érhető: vannak a mondatoknak olyan vonásaik, melyek a mondatot nem mint önálló egységet, hanem mint a szöveg rész-elemét jellemzik (szerkesztettség, tagoltság, zsúfoltság, telítettség, mélységérték). *Fehér Erzsébet* (Történetkibontás és szövegalkotásmód ellentmondásainak feloldása az aktivista regényben) egy Kassák-regény elemzése alapján megállapítja, hogy az avantgardista regényre a töredezettség, a tömörség, a túlzott szűkszavúság, az író és olvasó közötti közös előzmények hiánya jellemző. A szöveg lineáris kohéziója igen laza. *Gaal Edit* (A szövegtan helye a nyelvtani rendszerben) nézete szerint a szövegtan kutatási területe csak a szöveg közvetlen összetevőinek kapcsolódása lehet. A szövegtan a nyelvi szinteken belül mint a szövegszint tana helyezhető el. *Gáspári László* (A mű stílusötvözete mint szövegszervező erő) egy Gozsdu-novella elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy a dekoratív impresszionizmus a vizsgált szöveg legfőbb kohéziós elve. *Huszár Ágnes* (Az aktuális mondattagolás szövegépítő szerepe drámai művekben) több drámarészlet dialógusainak megvizsgálása után megállapítja, hogy a szövegépítkezés egyik igen fontos eszköze a témakapcsolás. A téma-réma-viszony megvizsgálása a szöveg egyébként rejtve maradó tartalmait tárhatja fel. *Juhász József* (Szövegtani vázlatok) arról ír, hogy a párbeszédés szövegben levő megszólításoknak elsődleges vokatív funkciójuk mellett számos egyéb másodlagos szerepük is van. Kifejti, hogy a szótárak és lexikonok is kezelhetők – sajátos – szöveggént, melyre nem a lineáris, hanem a radiális (egy alap gondolat köré gyűjtött) szövegszerkesztés jellemző. Végül kijelenti, hogy a szöveg terjedelmét a szerkezeti sablonok határozzák meg. *Keszler Borbála* (Kötetlen beszélgetések mondat- és szövegtani vizsgálata) beszélt nyelvi szövegek szófaji és szóhasználati jellemzőiről megállapítja, hogy e szövegekben – szemben az írott szövegekkel – jelentős a névmások, határozószók, módosítószók és kötőszók aránya. Ezek jelentős része a beszédben csupán töltelékelemként szerepel. Megállapítja még, hogy a beszélt nyelvi szövegekre bizonyos fokú igénytelenség jellemző. A szövegek mondatgrammatikai vizsgálata során megfigyeli a megszakított mondatokat, közbevetéseket, szabálytalan szerkesztési módokat, a mondat hosszúságot és a szerkesztettséget, a kapcsolásokat, a szinteződést stb. a Deme-módszer (Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata) segítségével. *Kiefer Ferenc* (A kérdő mondatok szemantikájáról és

pragmatikájáról) fő megállapításai: 1. a kérdő mondatok szemantikai vizsgálata kérdés-felelet-párok vizsgálatát jelenti. 2. E kérdés-felelet-párok pragmatikai szemlélete feltételezi a beszédhelyzet bevonását a vizsgálatba. 3. A beszédhelyzet két legfontosabb tényezője az interakciós komponens (a társadalmilag meghatározott viselkedésnormák) és a tudásrendszer. *Nagy Ferenc* (A szövegkohézióról) szerint a szöveg részeinek egybetartozását elősegítő kohézió a szövegten egyik központi kategóriája. A kohézió lehet grammatikai és jelentéstani. A szerző bemutatja és elemzi a globális koherenciát, a lineáris kohéziót, a jelölt és jelöletlen koherenciát. *Nagy Ferenc–Szakácsné Farkas Judit–Vágóné Miklós Ilona* (Nőies és férfias szövegsajátosságok) vizsgálatuk alapján megállapítják, hogy a bizalmas, az érzelmekre ható stílus a női szövegekre jellemző, a bonyolultabb szerkesztésmód, a tárgyszerűség inkább a férfiakéra. A nőies jelleg dominálabb, mint a férfias. *Rácz Endre* (Egyeztetés és szöveggrammatika) szerint a mondat szerkezeti hiányosság reprezentálásának legfőbb eszköze az egyeztetés: a szám-, személybeli és a határozottságbeli egyeztetés. Az értelmi egyeztetés irányító tagjaként a szerző e tanulmányban a gyűjtőnevet, a mennyiségjelzős főnevet és a mennyiségnevet vizsgálja. Megállapítja, hogy a gyűjtőnévi irányító tag utáni értelmi egyeztetés tipikus szöveggrammatikai jelentés. A mennyiségjelzős főnév és a mennyiségnév irányító tagként még a gyűjtőnévnél is gyakrabban váltanak ki értelmi egyeztetést. A szerző mindhárom irányító tag esetében részletesen vizsgálja a pronominalizációt is. *Róka Jolán* (A tömegtájékoztató szövegek vizsgálatának módszertani alapelvei) újság-szövegek stílusának vizsgálatát végzi. Külön vizsgálja az újságszám stílusát (tipográfia, cím, tördelés) és a közlemény stílusát (műfaj, célzásrendszer, frazeológia). *Szathmári István* (Beszélhetünk-e szövegstiliztikáról?) véleménye szerint a szövegstiliztikába a „beszerkesztettség” nyelvi-stiláris eszközei és a szöveg szintjén keletkező stílusesszók tartoznak. Ez utóbbiak: a hangzási szint, a szó- és kifejezőkészség szintje, a mondatnyi jelenségek, a képi szint, extralingvisztikus eszközök, egyéb globális kohéziós jelenségek (pl. cím, korstílus).

Hegedűs Attila

Tóth Mihály: Köszönések és megszólítások Bag községben.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1983. 37 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 20.)

A kiadvány a Galgamentén található Bag község lakóinak azokat a köszönési formáit leltározza, amelyek az 1925–1945 közötti húsz évhez kötődtek. Természetes, hogy közülük jónéhány már korábban is létezett, s ma is használatos.

Tóth Mihály munkája valóságos mikrotörténelem, hasznos anyagot ad a nyelvutományi, néprajzi, szociológiai kutatásokhoz is.

A szerző alaposan ismeri a falu lakosait, egymáshoz való viszonyukat. A korabeli társadalmi, vagyoni rétegződés megszabta köszönési formákat s az ezekre adott válaszokat napszakonkénti előfordulásuk szerint is bemutatja, magyarázza. Ugyanilyen ala-

posszággal közli a köszönést pótló szólásokat és fogadásukat, a névpótló megszólításokat.

Polónyi Szücs Szilárd

Urálisztikai tanulmányok (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére).

Szerkesztők: Bereczki Gábor, Domokos Péter. Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 1983. 476 l.

Mint az alcím is jelzi, a kötetet Hajdú Péternek, a mai magyar finnugrisztika vezető egyéniségének a köszöntésére állították össze. Először *Bereczki Gábor* köszönti az ünnepeltet, és méltatja tevékenységét. Majd Hajdú Péter tudományos munkásságának bibliográfiáját teszik közzé, amelyet *H. Kiss Judit*, *H. Laborcz Júlia* és *Simoncsics Péter* állított össze. Ezután 41 cikk következik, amelyeknek a többsége a finnugor, illetve az uráli nyelvészet kérdéseivel foglalkozik. A cikkek közül azokról emlékezünk meg, amelyek a hungarológia körébe tartozó problémákról bővebben szólnak. *Robert Austerlitz* ismeretlen eredetű *özvegy* szavunknak a szlávból való származtatását javasolja. *Bátori István* a kétnyelvűség problematikáját taglalja az egyes finnugor népeknél, a magyaroknál is. *Dugántsy Mária* a svédországi magyar nyelvről ír. *Fodor István* régészeti érvek alapján azt fejt ki, hogy *sarló* szavunkat a VIII–IX. században a doni bolgárok nyelvéből kölcsönöztük. *Gulya János* J. E. Fischer „Vocabularium Sibiricum”-ának készülő kiadásáról ad hírt. A XVIII. századi kéziratos összeállítás tulajdonképpen etimológiai szótárnak vehető, s számos, magyar taggal is rendelkező finnugor egyeztetés van benne. *Kiss Jenő* dolgozatának címe: A császármadár és a réti sas elnevezései a magyarban. *Irmeli Kniivilä* azt tárgyalja, hogy a különböző területeken milyen mértékben használ a finn és a magyar nyelv nemzetközi szavakat. Ifj. *Kodolányi János* az etnológiának a magyar őstörténeti kutatásokban betöltött szerepéről értekezik. *F. Mészáros Henrietta* szerint a magyar *vagy* kötőszó ősi kérdőpartikulából származik, és a hasonló jelentésű finn *vai* szóval egyeztethető. *A. Molnár Ferenc* több finnugor eredetű magyar ige-névszóhoz (nomen-verbumhoz) fűz etimológiai és jelentéstani megjegyzéseket. *Nyíri Antal* azt vizsgálja, milyen következményei voltak a magyar alakokban annak, hogy különböző hangváltozások következtében két magánhangzó is egymás mellé kerülhetett, közjük pedig többnyire egy hiátustöltő hang nyomult. *K. Sal Éva* ismeretlen eredetűnek tartott *nyír* igénket jelentéstani és néprajzi (munkatörténeti) érvekkel finnugor eredetű szavaink közé sorolja. *Simoncsics Péter* a *gyere-gyere* igeparadigma funkcionális és alaki elemzésével foglalkozik. *Viljo Tervonen* a magyar–finn kulturális kapcsolatok kezdeteiről értekezik, amikor is az 1840-es években finn és magyar tudósok: Bugát Pál, Herman Kellgren, Erik Aleksanteri Ingman és mások keresték és találták meg egymással a kapcsolatot. *Voigt Vilmos* a Kalevala magyarországi hatásáról ír.

A. Molnár Ferenc